Image not found or type unknown

Núm. 37 - SETEMBRE 2019

Mèxic: traçant oportunitats per la pau

ICIP

SUMARI

Introducció
- Mèxic: traçant oportunitats per la pau

Articles centrals
- Pacificació i construcció de pau a Mèxic
- Justícia transicional a Mèxic?
- Despatriarcalitzar i corporitzar la seguretat i la pau a Mèxic
- Pobles i comunitats indígenes, violència i alternatives de pau
- Caravanes migrants: mobilitzacions de masses noviolentes
- De la ràbia a l'organització. Joventut mexicana en la reconstrucció de pau
- Educació per la pau en contextos de violència

Recomanem
- Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Entrevista
- Entrevista amb Nashieli Ramírez, presidenta de la Comissió de Drets Humans de la Ciutat de Mèxic

Sobre l'ICIP
- Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

INTRODUCCIÓ

Mèxic: traçant oportunitats per la pau

ICIP
Institut Català Internacional per la Pau

Diversos països a l'Amèrica Llatina registren actualment elevats i intensos nivells de violència malgrat que es considera que al seu territori (ja) no hi ha un conflicte armat en el sentit clàssic de l'expressió. Amb les seves idiosincràsies locals, sol tractar-se d'una violència que combina pobresa i exclusió amb alts nivells d'agressions, amenaces contra la vida i integritat física i un cúmul de violacions contra els drets humans que fan difícil o impossible el desenvolupament d'un projecte de vida digne –individual o col·lectiu. Darrere d'aquestes violències se sumen actors públics i privats, locals i internacionals, la intervenció dels quals es veu facilitada per un clima d'impunitat i corrupció. Les conseqüències de polítiques econòmiques neoliberals i d'una arrelada cultura masclista tampoc són alienes a les diferents manifestacions d'aquesta violència.

Com a institució de promoció i construcció de pau, des de l'ICIP considerem necessari aprofundir en l'anàlisi d'aquestes situacions de violències multidimensionals o plurals i de les estratègies per revertir-les. Cal fer seguiment de les polítiques públiques de prevenció i fer-ho des d'una perspectiva pacifista i feminista, és a dir, posant en el centre la vida, les cures, la dignitat humana, la convivència, la igualtat d'oportunitats i la no-discriminació. Considerem també necessari donar visibilitat i valor als mecanismes socials de resiliència, així com a les valentes iniciatives ciutadanes de resistència pacífica, de lluita pels drets humans, de defensa del territori i del teixit social que s'articulen en aquests complexos i perillosos contextos.

Mèxic és un dels països fuetejats per la violència més paradigmàtics. Les xifres són alarmants: d'acord amb dades oficials, l'any 2018 van ser assassinades 33.753

persones. Més morts que les que produeixen els combats en països com el Iemen o l'Afganistan[1]. Més morts que la suma de les morts en atemptats terroristes a tot el món [2]. Al nombre de víctimes per homicidi dolós cal afegir les més de 40.000 desaparicions forçades, així com l'enorme ventall d'altres violacions dels drets humans. La superposició de delinqüència comuna, presència del crim organitzat, corrupció, impunitat i extralimitacions de les forces de seguretat alimenten la sufocant situació d'inseguretat a moltes zones del país.

“ Les xifres són alarmants: l'any 2018 van ser assassinades 33.753 persones a Mèxic. Més morts que les que produeixen els combats en països com el Iemen o l'Afganistan ”

Altres països d'Amèrica Llatina presenten taxes de violència iguals o més escandaloses. Tanmateix, a Mèxic hi ha una sèrie de factors propicis a respostes socials, polítiques i culturals que superen les polítiques basades en la securitització.

El gir en el discurs polític és un d'ells. Efectivament, el president Andrés Manuel López Obrador, elegit fa poc més d'un any, es va desmarcar a la seva campanya electoral de la línia bel·licosa dels seus antecessors i es va referir, encara que de forma confusa i potser precipitada, a mesures de justícia transicional. El gener de 2019, ja iniciat el seu mandat, va assenyalar que la guerra contra el narcotràfic havia acabat. Encara que això no ha significat fins ara una reducció dels nivells de violència ni una aposta decisiva per la desmilitarització de la seguretat pública, sí que es percep una evolució cap a un paradigma més favorable al benestar social.

Un altre potencial transformador fonamental que té Mèxic és l'àmplia capacitat de mobilització i incidència d'una societat civil inquieta i vibrant i d'una acadèmia crítica i de gran qualitat. Organitzacions de drets humans, comunitats afectades per la violència i molts centres acadèmics continuen treballant i fent propostes sostenibles de construcció de pau, entenent que aquesta no s'ha de limitar a una qüestió

merament de seguretat.

“ A Mèxic hi ha una sèrie de factors propicis a respostes socials, polítiques i culturals que superen les polítiques basades en la securitització ”

Les alternatives de construcció de pau que es desenvolupin a Mèxic poden ser de gran inspiració per crear nous instruments i noves estratègies a altres indrets del món. Davant del repte d’aquestes violències, fan falta diagnòstics que n’abordin la complexitat i les responsabilitats dels diferents actors. Calen nous instruments i estratègies per transformar aquests “nous” conflictes que vagin més enllà d’una pacificació basada en la imposició d’una seguretat armada. La pau no es pot imposar a partir de la coerció, l’amenaça i l’ús de la força.

Aquesta publicació ha estat preparada en el marc del I Fòrum Internacional per la Construcció de Pau a Mèxic que se celebra els dies 25, 26 i 27 de setembre de 2019 a Barcelona. Es tracta d’una activitat organitzada conjuntament per Serapaz, la Taula per Mèxic i l’ICIP per tal de donar visibilitat, analitzar i debatre sobre les oportunitats i esforços que existeixen avui a Mèxic per reduir els índexs de violència, crear condicions que permetin avançar en una convivència sana i enfortir una cultura de pau. Els textos que aquí es presenten pretenen aportar elements per al debat.

A l’article introductori, Alberto Solís, director de l’ONG Serapaz, ens proposa justament una lectura crítica dels primers mesos de mandat del president López Obrador, on alhora destaca certes obertures per a la transformació social i les significatives i persistents mancances per arribar a un canvi real. Més que mesures de pacificació basades en l’ordre i la seguretat, el país necessita, opina l’autor, una estratègia integral de construcció de pau.

Algunes de les propostes més noves en relació amb els governs anteriors tenen a veure amb la introducció de conceptes de justícia transicional. Però com hem d'entendre la justícia transicional en un context com el mexicà? Des d'on i cap a on està transitant el país? Quins mecanismes dels molts que ofereix la justícia transicional serien aplicables? I en quins errors no s'hauria de caure per no generar falses expectatives o tergiversar el sentit de la justícia? Cristián Correa, de l'Internacional Centre for Transitional Justice, ens ofereix bones idees i reflexions.

“ Aquesta publicació ha estat preparada en el marc del I Fòrum Internacional per la Construcció de Pau a Mèxic que se celebra els dies 25, 26 i 27 de setembre a Barcelona ”

A continuació, proposem tres articles dedicats a col·lectius que no només es veuen especialment afectats per la violència, sinó que també són actors clau per denunciar-la i prevenir-la i per formular propostes pacífiques transformadores: dones, joves i pobles i comunitats indígenes.

En el primer text, la investigadora i representant de la Taula per Mèxic, Sonia Herrera, recorda que a més de fixar-nos en l'experiència de les dones davant del conflicte i la violència, cal incloure-les, d'acord amb l'esperit de la resolució 1325 del Consell de Seguretat de Nacions Unides, en el disseny i execució de les mesures contra la violència. També és necessari, subratlla, “repensar el concepte mateix de seguretat en el seu conjunt, posant la vida i l'ètica de la cura en el centre, des de les perifèries i les fronteres, des dels feminismes no hegemònics”.

Per la seva part, Alicia Reynoso, psicòloga i activista en moviments estudiantils, ens explica com els i les joves de Mèxic han passat de certa indiferència per l'àmbit polític a estar molt connectats amb la situació d'extrema violència que viu el país i s'han anat organitzant –en àmbits universitaris i d'altres– per articular espais de resistència i transformació. En aquest sentit les xarxes socials han estat clau per a la

conscienciació, indignació i mobilització.

“ Les alternatives de construcció de pau que es desenvolupin a Mèxic poden ser de gran inspiració per crear aquests nous instruments i estratègies a altres indrets del món ”

Francisco López Bárcenas, reconegut professor, investigador i assessor de comunitats indígenes, explica al següent article com la situació de violència afecta aquestes poblacions, les quals han de fer front igualment a l’impacte d’un model econòmic extractivista que posa en perill el medi ambient als seus territoris i distorsiona les relacions socials a les seves comunitats. Davant d’aquestes adversitats, els col·lectius indígenes han estat capaços de desenvolupar accions pacífiques de resistència i de defensa de la Mare Terra.

Així mateix, hem volgut referir-nos en aquest monogràfic a les persones migrants, durament perseguides i criminalitzades a Mèxic, especialment arran de la pressió exercida per l’actual administració nord-americana i la creixent xenofòbia que s’experimenta en aquesta i altres regions del món. Es fa necessari destacar de manera pedagògica la increïble resposta solidària cap a les persones migrants que molts mexicans i mexicanes han desenvolupat en resposta a les condicions hostils en què aquestes persones intenten arribar a la frontera dels Estats Units. També ens ha semblat interessant incloure la visió que tenen Pietro Ameglio sobre les caravanes que es formen amb aquest objectiu. Aquest referent llatinoamericà en resistència civil noviolenta ens presenta aquestes marxes com una acció col·lectiva reivindicativa noviolenta.

Per a l’últim article, vam sol·licitar a Gloria Abarca, doctora en Estudis Internacionals de Pau, Conflictes i Desenvolupament i professora d’educació primària i secundària, que desenvolupés com la cultura de pau és també una eina de transformació social a Mèxic. En aquest sentit, les accions d’educació per la pau són urgentment necessàries,

malgrat tots els reptes que comporten en contextos tan dràsticament marcats per la violència. L'autora aprofundeix en la qüestió a través d'exemples concrets de capacitació en educació per a la pau en les que ella mateixa ha tingut un paper actiu.

“ El nostre reconeixement als i les defensores dels drets humans i del medi ambient, els i les lideresses comunitàries, els i les periodistes que posen la seva vida en perill perquè avui sigui possible plantejar camins per a la construcció d'una pau justa i duradora a Mèxic ”

És un plaer poder incloure en el present número de la revista *Per la Pau* una entrevista a Nashieli Ramírez, presidenta de la Comissió de Drets Humans de la Ciutat de Mèxic i activista pels drets humans de llarga trajectòria. Ella ens ressalta com la violència afecta de manera específica nens, nenes i adolescents, un col·lectiu en situació d'especial vulnerabilitat que requereix més visibilitat i mesures específiques de protecció. A més, vam tenir l'oportunitat de conversar amb ella sobre actuacions que es duen a terme des d'algunes institucions mexicanes per avançar en el camí de la construcció de la pau.

Finalment, en aquest monogràfic incloem una breu recomanació de recursos que ens han semblat interessants per aprofundir una mica més en temes abordats als diferents articles. La quantitat de materials (ja siguin llibres, informes, documentals, anàlisis, obres artístiques, pàgines web, etc.) que existeixen sobre la situació de violència a Mèxic és tal que no ens ha estat possible incloure'ls tots. El fet que no apareguin en aquesta modesta recopilació no significa que no apreciem la seva qualitat i utilitat.

Des de l'ICIP volem agrair molt sincerament a tots els autors i altres persones que, amb les seves idees, consells, edicions, traduccions, revisions i maquetació, han fet possible aquesta publicació. Voldríem també expressar el nostre reconeixement cap als i les

defensores dels drets humans i del medi ambient, els i les lideresses comunitàries, els i les periodistes que posen la seva vida en perill perquè avui sigui possible plantejar camins per a la construcció d'una pau justa i duradora a Mèxic.

1. Pettersson T., Högbladh S., Öberg M. "Organized violence, 1989-2018 and Peace agreements" a *Journal of Peace Research. 56(4): 589-603.*

2, Institute for Economics Peace. Global Terrorism Index 2018: Measuring the impact of terrorism, Sydney, novembre 2018. Disponible aquí http://visionofhumanity.org/reports (consulta realitzada el 4 de setembre la 2019).

Fotografia #CaravanaMX per la Pau

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Pacificació i construcció de pau a Mèxic

Alberto Solís Castro
Director executiu de SERAPAZ

Ha passat més d'un any des de les últimes eleccions presidencials a Mèxic. Eleccions precedides per condicions de violència que van arribar a nivells històrics sent el 2017[1] i el 2018[2] els anys amb més homicidis dolosos al país. Van ser també les eleccions amb el nivell d'assassinats de candidats comptabilitzats més elevat i, malgrat aquestes condicions, la gent es va bolcar de manera massiva a les urnes, per votar sobre la base de l'afartament que havien generat els partits tradicionals que fins ara havien governat tant a nivell federal com local. L'elecció va ser una aposta per l'esperança de canvi en les condicions de desigualtat, violència i corrupció del país. La insostenibilitat del rumb i la necessitat de canvi era clara amb les xifres de violència i impunitat producte de l'estratègia de seguretat empresa en la lluita contra el crim organitzat 12 anys enrere[3].

D'aquesta manera arriba a la presidència de Mèxic, amb un percentatge de preferència de l'electorat superior al 50%, el tres vegades candidat a aquest càrrec, Andrés Manuel López Obrador. Amb un partit relativament nou, amb el qual va aconseguir construir aliances amb diferents grups pertanyents a la classe política tradicional, personatges emanats dels altres partits polítics i líders evangelistes agrupats en el també recentment creat Partido Encuentro Social, al voltant de la seva imatge, lideratge i figura. Arriba amb condicions polítiques summament favorables, amb majoria absoluta en ambdues cambres del poder legislatiu federal i la majoria de les legislatures locals.

Arriba amb un projecte polític amb objectius i un discurs de lluita contra la corrupció i la desigualtat social, però també amb propostes qüestionades per la seva insuficient diferenciació de les tendències marcades per governs anteriors. De fet, arriba també

amb una confrontació oberta des de les eleccions amb la societat civil, a les entitats i representants de la qual identifica com a adversaris polítics i n'ubica i ressalta únicament els empresaris i líders d'opinió que qüestionen formes del seu exercici polític.

En síntesi, López Obrador arriba amb possibilitats d'un control ampli de l'aparell d'estat i un suport social apressat de creure que és possible trobar un rumb diferent al país i que està disposat a donar-li suport majoritàriament. Tanmateix, la seva agenda i les seves propostes no s'orienten tant a la transformació de condicions estructurals que generen la desigualtat i la violència, sinó al canvi de condicions polítiques entorn del seu lideratge concentrador-visionari i a la designació de funcionaris que responguin a la seva confiança personal ubicant-los com a persones honestes.

“ La nova presidència de Mèxic ha plantejat la pau com un concepte associat a la seguretat, com a pau negativa oposada a la violència i a l'estat de guerra ”

La política al voltant del tema de la pau, com d'altres, ha acabat endurint-se amb mesures similars a les generades per governs anteriors davant del diagnòstic de deteriorament de les institucions i la complexitat del context, i s'ha ubicat també sempre en mans de col·laboradors de la confiança personal del president.

La pau s'ha plantejat en els seus eixos de govern com un concepte associat constantment a la seguretat[4]. Aquest binomi pau-seguretat ens fa pensar en una concepció de pau negativa, oposada a la violència, però concentrada en la violència física. És a dir, una pau que s'oposa a l'estat de guerra i que es concep com a negació de la mateixa a partir de la imposició de l'ordre amb les forces de seguretat.

En aquesta mateixa lògica, acabat d'assolir el seu triomf electoral, el president López Obrador va llançar una iniciativa des de la Secretaria de Seguretat i Protecció Ciutadana

anomenada “Foros Escucha por la pacificación y reconciliación”, on s’esperava atreure diferents veus per construir una estratègia que fes front a les condicions de violència nacional a partir de fòrums oberts a la participació de la població en diferents parts de la República. Tanmateix, a mesura que aquests van anar avançant, es van expressar fortes crítiques per part de la societat civil en general, com: la condició que fos la Secretaria de Seguretat qui coordinés aquesta iniciativa; la precipitació en la convocatòria; la falta de coordinació amb acadèmics i organitzacions especialitzades; i la concentració en assemblees obertes convocades de manera poc preparada i d’opinions generals amb grans reptes de sistematització.

El terme de “pacificació” va ser assenyalat en diverses ocasions com a inadequat per expressar justament una idea de pau imposada amb l’ordre i la força pública, però mai no es va rectificar. L’exercici no va servir per trobar aquestes claus d’abordatge del tema. La falta d’una proposta més clara per respondre a la situació de violència al país es feia cada vegada més evident i el diagnòstic de l’estat de col·lusió a l’interior de les forces policials es feia molt més profund del que probablement s’havia concebut.

Aquesta situació va generar un nou impuls per a la creació de la Guàrdia Nacional (GN) amb un enfortiment en la seva concepció de col·laboració i comandament militar malgrat que, unes setmanes després de l’elecció, el mateix Secretari de Seguretat Pública, nomenat pel govern electe, es manifestés per aturar aquesta proposta de campanya. Això, per estar concebuda en el marc constitucional aleshores vigent com una figura vuitcentista de col·laboració de la població civil amb les Forces Armades davant d’una possible invasió estrangera. Però davant de la complexitat de l’escenari i la falta d’elaboració d’una proposta alternativa real a la necessitat d’aturar la violència al país i generar condicions de seguretat a la població, es va apostar novament, com ho havien intentat els seus predecessors, per modificar el marc normatiu constitucional a fi de donar certesa jurídica a les Forces Armades per dur a terme tasques de seguretat pública. Això malgrat els múltiples pronunciaments d’organitzacions i organismes nacionals i internacionals de drets humans en contra d’aquestes disposicions.

“ La visió de pau ha de tenir en compte les condicions d’accés a la veritat i la justícia, de participació democràtica, de respecte als drets humans, de condicions de vida dignes ”

Amb l’àmplia majoria amb què es comptava als congressos locals i federals, es va aconseguir tirar endavant la reforma, no sense l’oposició d’organitzacions de drets humans agrupades principalment en el col·lectiu “Seguridad Sin Guerra”. I quan aquestes pensaven que havien aconseguit almenys un avenç important amb la modificació de les condicions del comandament -amb el suport de l’oposició en el Senat- perquè aquest fos civil i no militar, el president va plantejar una interpretació diferent d’allò aprovat en la reforma i va anunciar la designació d’un militar en actiu, en procés de jubilació, al capdavant de la GN.

Així va ser que la Guàrdia Nacional va començar a operar i a desplegar-se en diverses parts del país, fins i tot abans de l’aprovació de les lleis secundàries i protocols d’actuació que la regeixen. Després de les tensions pel tema migratori amb el govern de Donald Trump als Estats Units i la seva amenaça d’imposar aranzels a Mèxic, la GN ha estat recentment enviada de forma massiva a donar suport a l’acció de detenció de migrants a la frontera sud.

Les tendències d’aprofundiment de la violència tampoc no han canviat. Els tres primers mesos d’aquest any han estat els més violents comptabilitzats[5] i el 2019 podria convertir-se novament en l’any més violent. Una visió d’anàlisi més integral al voltant del tema de la pau necessàriament hauria de ser compresa més enllà de la seva relació amb les qüestions de seguretat i ha de tenir en compte les condicions d’accés a la veritat i la justícia, de participació democràtica en un sentit ampli, de respecte als drets humans, així com subratllar la importància de les garanties d’accés a condicions de vida dignes que permetin a totes les persones desenvolupar-se lliurement. Això no ha succeït.

És tanmateix rellevant ressaltar que a l'interior de l'equip de govern de López Obrador trobem actituds i trajectòries polítiques molt diverses i fins i tot confrontades. Algunes amb més empatia i relació amb les demandes que ha fet la societat civil per la lluita pels drets humans. En aquest sentit, trobem importants avenços per exemple en el cas paradigmàtic d'Ayotzinapa, on es va aconseguir avançar en el disseny i creació de la Comisión Presidencial para la Investigación de la Verdad del cas, amb la participació dels familiars de les víctimes, les organitzacions representants i experts internacionals. Així mateix, s'ha canviat el discurs substantivament, amb el reconeixement de la dimensió i l'emergència de les desaparicions forçades a Mèxic. S'ha mantingut, a més, un diàleg constant des del període de transició amb diferents col·lectius de víctimes, molts d'ells agrupats en el Movimiento por Nuestros Desaparecidos en México. Des de la seva articulació, el moviment ha aconseguit capacitat de disseny i proposta per a la creació de la Ley General de Desaparición Forzada y por Particulares. Ara busca la seva implementació de manera adequada, prioritzant la tasca de recerca i d'identificació de persones.

“ Les tendències d'aprofundiment de la violència no han canviat i el 2019 podria convertir-se novament en l'any més violent ”

El discurs en contra de l'economia neoliberal ha estat una part important del posicionament polític d'aquest govern, però l'impuls de l'economia se segueix basant en la inversió en megaprojectes d'infraestructura amb alt impacte ambiental en territoris amb una important presència de comunitats indígenes i camperoles, particularment del sud-est del país. És en aquesta regió on s'anuncia la construcció de l'anomenat Tren Maia, projecte amb un important impacte ambiental i sobre les condicions de vida de les comunitats del territori. També estan previstes la construcció del Tren Transsísmic, en una zona geopolíticament estratègica i la refineria de Dos Bocas Tabasco, que és part d'una aposta per una economia que continuï sent petrodependent sense projectes clars d'energies alternatives.

Els processos per a l'avenç i la definició d'aquests projectes s'han demostrat summament limitats en matèria de participació i consulta, particularment en relació amb les consultes indígenes que no compten amb una aplicació per a tots els projectes, independentment de l'interès del govern de tirar-los endavant. Tampoc no han comptat fins ara amb cap nivell de compliment en relació amb els estàndards internacionals, i s'han fet de manera extensiva a poblacions i ciutats no afectades de manera directa. Això ha generat confrontació i polarització social en comunitats, amb efectes fatals com en el cas del Proyecto Integral Morelos on, després d'una desqualificació pública del president a la població en resistència i de la imposició d'una consulta convocada amb menys de dues setmanes d'anticipació, van assassinar un dels líders opositors a la porta de casa seva quatre dies abans de la convocatòria.

D'altra banda, s'ha impulsat una Reforma Constitucional en matèria de pobles indígenes i afromexicans que busca canviar la concepció de la seva relació amb l'Estat mexicà, partint del reconeixement d'elements centrals en les seves cultures com són els seus sistemes normatius i la introducció del concepte de territori, entre molts d'altres pendents que formen part del deute històric que hi ha amb aquestes poblacions. A l'impuls de programes socials de suport, amb recursos directes a amplis sectors de la població, es destinarà la suma més gran que s'hagi donat. Per aconseguir-ho, s'ha anunciat un conjunt de mesures amb importants retallades burocràtiques que ha abaixat salaris d'alts funcionaris, però que també acomiada treballadors, en un aprimament estatal paradoxalment propi dels estats neoliberals. Addicionalment, els esmentats programes socials semblen orientar-se a enfortir una política clientelar sobre la població, mantenint el repte de la reducció de la bretxa de desigualtat i marginació; i podrien tenir per efecte generar ruptures a l'interior d'espais comunitaris d'organització i resistència social, a més dels riscos que comporta el repartiment extensiu de recursos en el context de violència exacerbada que es viu en bona part del país.

“ Cal avançar cap a una noció de construcció de pau que se centri en la recuperació de les

relacions socials, la transformació de les estructures i l'abast de totes aquelles condicions que permetin una convivència sana i plural amb equitat i justícia ”

En matèria de procuració de justícia és fàcil coincidir amb la catàstrofe presentada pel Fiscal General de la República al seu informe sobre els 100 primers dies d'activitat en la institució; però s'assembla molt a allò que van assenyalar els seus antecessors Procuradors Generals i l'orientació de la seva tasca sembla apostar més per concentrar-se en l'avenç de les investigacions de casos paradigmàtics que en una transició i transformació de fons en la institució i el sistema de procuració de justícia federal.

El tema de la migració viu probablement un dels moments de més emergència amb l'impuls d'una política de detenció i criminalització de la població migrant i de defensors de drets humans. La situació general de persones defensores de drets humans i periodistes ha continuat agreujant-se amb almenys 20 assassinats des de l'elecció del nou govern i un mecanisme de protecció governamental amb grans deficiències que fan patent la insuficiència que representa aquest instrument sense l'impuls d'una política integral de protecció que doni coherència a tots els esforços que es requereixen en la matèria.

Alhora, la relació de la societat civil amb el president López Obrador no millora. No únicament per les contínues desqualificacions que el president ha expressat, sinó per un menyspreu generalitzat de les raons tècniques que qüestionen les seves decisions per sobre del seu afany voluntarista del seguiment dels seus objectius. L'actitud del moviment social d'esquerra en les seves diferències i multiplicitat ha estat variada, des dels qui han decidit afegir-se o col·laborar amb una visió optimista de les possibilitats de canvi, fins als qui –com l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional, el Congrés Nacional Indígena i el Consell Indígena de Govern– ja han plantejat una postura clara d'allunyament i resistència contra el nou govern. Passant també per una àmplia gamma d'actituds intermèdies d'organitzacions civils que, des de la seva tasca, mantenen alhora una relació crítica i d'acostament en diferents agendes.

Des d'una mirada de construcció de pau i transformació de conflictes, estic convençut que un canvi de govern amb la transcendència d'objectius com els que s'han traçat obre importants oportunitats per a demandes històriques i necessàries per assolir una pau verdadera. Però requereix l'impuls d'un projecte amb una visió integral d'aquest concepte, que ajudi a unificar de manera congruent i realitzable tots els seus components cap a una noció de construcció de pau que se centri en la recuperació de les relacions socials, la transformació de les estructures i l'abast de totes aquelles condicions que permetin una convivència sana i plural amb equitat i justícia, més enllà de l'impuls d'iniciatives aïllades, orientades a recuperar l'ordre pacificador entorn d'un lideratge concentrador i carismàtic, així com la bona voluntat dels seus col·laboradors. Comptar amb la capacitat per influir-hi, per aprofitar les possibilitats que ofereix el context, és un important repte que se'ns obre als qui des de diferents temàtiques i fronts de lluita continuem creient i apostant per construir aquesta pau assequible, justa i duradora.

SOBRE L'AUTOR

Alberto Solís és defensor dels drets humans a Mèxic i actual director executiu de SERAPAZ (Servicios y Asesoría para la Paz, A.C). Especialitzat en assessoria i acompanyament polític-estratègic a moviments i organitzacions socials per a la transformació positiva de conflictes i la demanda de causes legítimes i justes de la societat civil.

1. Bellal, A. (2017). *The War Report* (No. BOOK). Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights (Geneva Academy).

2. Govern de Mèxic: informació referent a incidència delictiva; estadístiques, arxius de dades obertes, així com informació rellevant sobre això.

3. Veure la pàgina web Política de Drogas

4. Pla Nacional de Pau i Seguretat 2018-2024

5. Govern de Mèxic: informació referent a incidència delictiva; estadístiques, arxius de dades obertes, així com informació rellevant sobre això.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia míting d'Andrés Manuel López Obrador

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Justícia transicional a Mèxic?

Cristián Correa
Associat sènior del Centre Internacional de Justícia Transicional (ICTJ)

A partir de l'elecció com a president d'Andrés Manuel López Obrador el juliol de 2018, hi ha hagut una infinitat de discussions i propostes sobre la implementació de la justícia transicional a Mèxic. Els anuncis inicials de pacificació, fent referències a amnisties i a comissions de la veritat, i un enfocament social a la lluita contra la delinqüència que abordi les seves causes socioeconòmiques en comptes de les estratègies repressives, van generar confusió. Fins i tot van provocar rebuig entre algunes víctimes i participants en fòrums organitzats precipitadament. Organismes de la societat civil de llarga trajectòria en la defensa dels drets humans i cercles acadèmics es van unir a la discussió, intentant formular propostes. Tanmateix, tal com es va poder veure en els últims mesos de 2018, aquest diàleg va tenir uns resultats molt limitats atesa la falta de claredat de l'anunciat per l'aleshores president electe.

La imprecisió dels anuncis, la particular naturalesa de la violència que afecta Mèxic, i una història de desconfiança entre l'Estat i la societat civil han fet difícil definir una política coherent que respongui a les necessitats de seguretat i de justícia. Part d'aquesta confusió ha estat generada per l'ús del concepte de justícia transicional, una noció que admet diverses interpretacions i que és presa fàcil de la manipulació.

Context i llegat violent a Mèxic

El grau i intensitat de la violència a Mèxic depassa qualsevol expectativa per a una societat que suposadament no experimenta un conflicte armat intern, compta amb institucions democràtiques i té una llarga tradició republicana. Les causes d'aquesta violència varien a cada estat, però obeeixen a una combinació entre el crim organitzat i accions d'agents de l'Estat, ja sigui a nivell municipal, estatal o federal. Les línies de

separació entre elles són difuses, en desconèixer-se exactament les xarxes de corrupció del crim organitzat i d'agents de l'Estat, i davant de la falta d'investigacions judicials adequades. En efecte, els nivells d'impunitat posen en qüestió l'existència de l'estat de dret en moltes parts del país, on la credibilitat de fiscalies i policies és baixíssima.

Tanmateix, aquesta situació no és del tot nova. El nombre d'homicidis i de tràfic de persones ha experimentat, sens dubte, una alça extraordinària en els últims deu anys, però també eren elevats en la dècada de 1990. Aquí s'hi suma una història de repressió estatal, matances i desaparicions forçades, com la matança d'estudiants a Tlatelolco el 1968, l'anomenada guerra bruta, i desaparicions practicades en la dècada de 1970. Els nivells d'esclariment i justícia en aquests casos han estat pràcticament nuls, malgrat la creació el 2002 d'una Fiscalia Especial per a Moviments Socials i Polítics del Passat.

Una demanda freqüent entre víctimes i societat civil se centra en la incapacitat de les fiscalies, a nivell estatal i federal, d'investigar aquests crims, la qual cosa se suma a la seva falta d'autonomia. Algunes acusen aquestes institucions de tenir cultures de displicència i abandó, particularment en relació amb víctimes en situació de pobresa. L'evidència d'impunitat sembla donar suport a aquests judicis crítics. Això contrasta amb normatives garantistes, particularment amb el marc constitucional, celebrat com un dels més avançats en el reconeixement dels drets de les víctimes. L'abisme entre norma declarada i efectivitat resulta desconcertant i afecta seriosament la credibilitat del sistema democràtic.

“ La pressió de moviments de víctimes i de la societat civil per canvis substancials davant les altes taxes d'homicidis, impunitat i desaparicions ha donat lloc a diverses reformes ”

En els últims anys, diferents moviments de víctimes i de societat civil han pressionat per canvis més substancials, primer en resposta a la massiva pràctica de segrestos i extorsions; després en reacció a les altes taxes d'homicidis i impunitat i, més tard, a

l'elevat nombre de desaparicions. Aquests moviments han donat lloc a diverses reformes –algunes d'elles involucren activament la societat civil i organitzacions de víctimes–, com la Llei General de Víctimes, la Llei General per Prevenir, Investigar i Sancionar la Tortura, la Llei General en matèria de Desaparició Forçada de Persones, i la substitució de la Procuradoria General de la República per una Fiscalia General de la República. Aquests processos van precedir la campanya del president López. Les normes i institucions creades ofereixen oportunitats importants. Tanmateix, l'oportunitat major descansa en l'experiència acumulada d'organització, activisme i capacitat d'influir reflectida en aquestes reformes, i que és necessària per continuar avançant.

Un cas emblemàtic que ha contribuït a aquest procés és la forta reacció que va generar la desaparició forçada de 43 estudiants a Ayotzinapa el 2014, seguida pel clamor massiu i la pressió internacional davant de l'absència d'investigacions efectives. Tanmateix, la visibilitat d'aquest cas no ha d'eclipsar el procés més ampli descrit. El cas sens dubte ha ajudat a donar força a un moviment que reclama veritat i justícia, però que "ha d'incloure els 40.000 desapareguts, i no només els 43", com diferents organitzacions van demandar durant la visita de l'Alta Comissionada de Drets Humans de l'ONU l'abril 2019.

Davant d'aquesta situació, l'actitud del president López Obrador ha estat ambivalent. La promesa de campanya sobre tornar els militars a les seves casernes i professionalitzar la policia va ser abandonada dies abans d'assumir la presidència, davant de la constatació de la fràgil situació de seguretat i la necessitat de comptar amb el suport de les forces armades. El compromís es va traduir en la creació d'una Guàrdia Nacional, controlada per un comandament civil, però al capdavant de la qual es va designar un general de l'exèrcit retirat.

Rellevància d'experiències de justícia transicional

És d'utilitat la justícia transicional en aquest context? Un dels primers debats sorgits entre la societat civil va ser sobre quina era la transició si l'elecció d'un president que trencava el bipartidisme entre PRI i PA podia qualificar-se ja com a tal, o si es tractava de la continuació de la transició inconclusa després de 71 anys de domini del PRI

iniciada pel president Fox l'any 2000. A aquesta confusió s'afegia l'ús d'un llenguatge de reconciliació i amnistia que a moltes víctimes els semblava un nou nom per a la impunitat històrica. L'ús de referències a Colòmbia, on els acords de pau contenen provisions d'amnistia, reducció significativa de penes i compliment alternatiu de condemnes, tampoc es justificava en un context on el crim organitzat manca de motivació política i incentius per a la seva desmobilització. Aquestes consideracions fan altament recomanable no utilitzar un llenguatge de justícia transicional que generi aquest tipus de confusions. Això no impedeix considerar diferents experiències de justícia transicional en la mesura que ofereixin lliçons útils, particularment per la seva capacitat de respondre a crims massius o de sistema, en contextos de fragilitat institucional.

“ Com respondre a la necessitat de justícia en un context de violacions massives, amb un poder insuficient o restringit, capacitat i recursos limitats, i institucions compromeses amb la impunitat? ”

La primera consideració és recordar que la justícia transicional no és una disciplina en si, que contingui un marc rígid, sinó que sorgeix d'experiències molt concretes. Primer de transicions bastant definides entre dictadures i democràcies en contextos com l'Argentina, Xile, Europa Oriental i Sud-àfrica, i després, en contextos de postconflicte, com Guatemala, El Salvador, Timor Oriental, Perú, Sierra Leone i Colòmbia[1]. Es tracta d'experiències diverses, que obeeixen a contextos i condicions de poder, recursos, organització social i capacitat institucional diferents[2].

És important aturar-se en les primeres experiències, implementades abans que aquestes nocions es transformessin en una cosa dogmàtica, ja que és clar que el que s'intentava no era aplicar un 'model', sinó resoldre d'alguna manera els dilemes entre la demanda de justícia i la capacitat política i institucional per resoldre-la. Això implica

formular-se preguntes anàlogues a les formulades en aquests països: com respondre a la necessitat de justícia –entesa en una concepció àmplia, no limitada però que incorpora la justícia penal– en un context de violacions massives? Com fer-ho quan es compta amb un poder insuficient o restringit, una capacitat i recursos limitats, i institucions compromeses amb la impunitat? La complementarietat de veritat, justícia, reparació i garanties de no repetició sorgeixen després; ajuden a examinar diferents aspectes, però no poden ser considerades una camisa de força o processos que necessàriament han de ser implementats a l'unís on. Precisament en aquests països les experiències reeixides són les que consideren l'equilibri entre el que es demana i el que es pot garantir.

La contribució de la justícia transicional a Mèxic no ha de ser necessàriament identificar quina és la transició, ni definir el període que ha de cobrir una comissió de la veritat. Tampoc no pot descansar exclusivament en la creació d'institucions, en un país amb història d'institucions de gran dimensió, replicades en cada estat i de poca efectivitat, o en dictar noves normes legals amb elevats estàndards, però de baixa aplicació o accessibilitat per a les víctimes. L'esmentada contribució ha de començar per preguntar-se quina és la veritat que Mèxic necessita aclarir i reconèixer. El país i les seves institucions democràtiques s'han de preguntar quines són les lliçons que han d'aprendre de tanta violència i indolència. És necessari també definir quina és la forma de justícia que pot garantir la no repetició i enfortir l'estat de dret, quan les institucions existents han fallat sistemàticament en oferir justícia. En matèria de reparació, les autoritats s'han de preguntar quines són les conseqüències de les violacions més greus comeses i com respondre-hi per garantir que totes les víctimes accedeixin a formes suficients, però possibles, de reparació. Finalment, el país i les seves autoritats no han simplement d'establir noves institucions o aprovar noves lleis, sinó respondre a la pregunta sobre quins mecanismes s'han d'establir per assegurar que aquests nivells de violència i complicitat no continuïn. Aquestes preguntes han de ser formulades reconeixent la història de persistència de la violència i impunitat, els recursos limitats, i les altres prioritats del país, entre les quals es troba la superació de la pobresa i la marginalitat estesa. La contribució de les experiències de justícia transicional no ha de ser per replicar les institucions que aquestes experiències han creat en altres contextos, sinó per formular aquestes preguntes amb prou dosi de realisme.

Estratègies per avançar el procés

La necessitat de realisme no implica deixar de ser ambiciosos. Exigeix aprofitar oportunitats i prioritzar aquelles que poden produir avenços en el curt termini. Els esmentats avenços poden ajudar a generar confiança i suport entre les víctimes i entre la població general sobre que és possible anar fent caure l'edifici d'impunitat, però sense pretendre que es pugui fer d'un sol cop. L'examen d'oportunitats i quines d'elles poden obrir noves possibilitats és crucial. Algunes han estat ja identificades per organismes de la societat civil, que sens dubte poden ser socis claus del Govern, en la mesura que ambdues parts tinguin la voluntat d'escoltar-se i col·laborar.

Una de les oportunitats és el suport polític que existeix a l'estratègia de recerca de desapareguts, incrementada després de la visita de l'Alta Comissionada de Drets Humans. La Comissió Nacional de Recerca compta ara amb un lideratge i un suport polític i de recursos com mai abans no havia tingut, i té el suport d'una comunitat de víctimes fortament organitzada. La tasca és immensa i d'una complexitat abismal. Tanmateix, està en condicions d'oferir alguns resultats concrets amb certs processos d'identificació que siguin menys complexos, i alhora començar un pla d'identificació més vast. Aquests resultats específics i l'existència d'un pla poden incrementar la pressió per fer justícia en aquests casos. La determinació de patrons de desaparició que permetin identificar institucions, organitzacions criminals i autoritats possiblement compromeses poden ajudar a generar el nivell de fàstic, i fins i tot ira pública, que es requereix en les societats per avançar cap a canvis més profunds, particularment en matèria de justícia.

Una segona oportunitat és la decepció generalitzada de la Comissió Executiva d'Atenció a Víctimes (CEAV) i el desprestigi d'una política de reparacions dissenyada sense una clara consciència dels límits de capacitat i recursos. Paradoxalment, aquesta situació pot ser aprofitada per explorar un sistema diferent de reparació, que es limiti a les violacions més greus i sense distinció de fur, jurisdicció o ubicació geogràfica, però sense afectar drets adquirits o expectatives de reparació generats per la Llei General de Víctimes. Això implicaria crear un programa paral·lel, implementat a través d'un equip separat dins de la CEAV, que registri de forma simplificada i només per a efectes d'aquest programa emergent les víctimes directes de violacions tals com la mort, la

desaparició, la violència sexual greu, la tortura, el tràfic de persones i les lesions greus incapacitants, i els seus familiars més directes. L'esmentat programa podria consistir en una sèrie de mesures estandarditzades comunes a cada categoria, com ha proposat la coalició d'organitzacions de la societat civil que ha treballat sobre aquesta matèria. Això permetria que en un termini de dos anys un grup significatiu de víctimes comenci a rebre formes concretes de reparació i alhora restaurar el prestigi de la CEAV i de l'Estat.

" A Mèxic el desafiament és com els mecanismes contra la impunitat poden anar generant una transició. Els avenços s'han de centrar en obtenir resultats que responguin als drets i demandes de les víctimes; enfortir la capacitat de resposta de l'Estat i la societat civil, i en generar major suport de la població "

Altres oportunitats requereixen més exploració, com la formació d'un equip que analitzi els arxius del Centre d'Investigació i Seguretat Nacional (CISEN) com a font d'informació per al procés de recerca, les investigacions judicials i un procés gradual d'esclariment de patrons de violacions i de veritat. Eventualment, el procés d'acreditació a què s'ha de sotmetre el personal de la Guàrdia Nacional podria ser objecte d'una revisió d'antecedents sobre reclamacions o possible participació en violacions de drets humans o abusos de poder dels seus postulants que comprometessin la seva idoneïtat. Per a aquesta fi, els arxius de la Comissió Nacional de Drets Humans i la informació que tenen organitzacions de la societat civil podrien ser útils. Els estàndards no requeririen ser els mateixos que per a investigacions penals, sent la seva única conseqüència la seva impossibilitat de formar part de l'esmentat cos. Finalment, la transformació de la Procuradoria General de la República per una Fiscalia General de la República podria ser l'ocasió per establir un equip

especialitzat que utilitzés mètodes d'investigació per patrons i que s'enfoqui no en l'esclariment d'una infinitat de crims, sinó en la identificació de plans de macrocriminalitat i xarxes criminals. Això podria permetre identificar responsables a les xarxes il·lícites que comprenguin els capitostos, però també els operadors financers i polítics que en formen part. El desmantellament d'algunes d'aquestes xarxes podria donar confiança a la població i promoure aprenentatges que millorin la capacitat d'investigar i d'aprofitar recursos per a la investigació. Aquestes investigacions podrien fer sentir a les víctimes que la resposta als seus drets no es limita a la recerca dels seus familiars o a una reparació modesta, sinó que també es tracta d'una justícia efectiva, i que el desmantellament de les organitzacions criminals disminuirà les possibilitats que les violacions continuïn.

Aquestes possibles estratègies poden portar a unes expectatives excessives. S'ha d'advertir que això no serà fàcil. Una de les lliçons en els processos de justícia transicional és la tendència dels sistemes d'impunitat d'adaptar-se, resistir canvis, i provocar retrocessos. Potser no hi ha condicions per fer tot allò que es necessita fer, per la qual cosa s'ha de començar per polítiques que no només generin avenços tangibles, sinó que també produeixin resultats que permetin anar avançant en nous processos de veritat, justícia i reparació. En un cas com Mèxic, en el qual no hi ha transició, el desafiament és com els mecanismes contra la impunitat poden anar generant, precisament, una transició. Els avenços s'han de centrar a obtenir resultats que responguin als drets i demandes d'un nombre significatiu de víctimes; en enfortir també la capacitat de resposta de l'Estat i la societat civil, i en generar més suport de la població. Això exigeix a les institucions estatals no només eficàcia, sinó mantenir un diàleg franc i constant amb les diverses organitzacions de víctimes i les portes obertes a suggeriments i al monitoratge de la societat civil. Les organitzacions de víctimes i de defensa dels drets humans s'haurien d'arriscar a involucrar-se en solucions potser menys perfectes, però possibles i capaces de generar condicions per a futurs avenços. Exigeix, tanmateix, la dosi de responsabilitat més gran al Govern, que, al seu torn, ha de prendre la iniciativa i liderar un procés basat en la consulta, en l'escolta a víctimes i a la societat civil, i a prendre's els seus drets seriosament.

SOBRE L'AUTOR

Cristián Correa és advocat amb experiència en la definició i implementació de la

justícia transicional i de polítiques de reparació per a violacions massives dels drets humans del Centre Internacional de Justícia Transicional (ICTJ), on és associat sènior. Des de l'ICTJ ha prestat assessoria a diferents països, como el Perú, Costa d'Ivori, Sierra Leone, Kènia, Colòmbia, el Nepal i Timor Oriental. Prèviament va ser secretari jurídic de la Comissió Nacional sobre Presó Política i Tortura de Xile, i ha treballat al Ministeri de l'Interior i a la Presidència de la República coordinant la implementació de les mesures de reparació.

1. Altres experiències posteriors de postdictadura es refereixen al Marroc, el Brasil i Tunísia, i Kènia, que constitueix un cas particular que combina autoritarisme amb violència política.

2. Veure Roger Duthie and Paul Seils (eds.), *Justice Mosaics: How Context Shapes Transitional Justice in Fractured Societies* (International Center for Transitional Justice, New York, 2017), i especialment Roger Duthie, Introduction, 8-39.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia Manifest per la desaparició de 43 estudiants de l'Escola Normal Rural Raúl Isidro Burgos a Ayotzinapa (Mèxic)

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Despatriarcalitzar i corporitzar la seguretat i la pau a Mèxic

Sonia Herrera Sánchez
Investigadora i doctora en Comunicació Audiovisual i Publicitat

A punt de complir-se 19 anys de la Resolució 1325 sobre Dones, Pau i Seguretat aprovada pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides, és ineludible ampliar la mirada tradicional contra el militarisme i la guerra que ens ha estat llegada (fins i tot, pels moviments feministes) i posar el focus en les violències alienes als contextos bèl·lics, que tenen uns efectes sobre la població civil igual de devastadors a curt, mitjà i llarg termini.

Un cas paradigmàtic d'aquests contextos de violència no considerats bèl·lics pel Dret Internacional comú, de les "guerres no lliurades formalment entre estats", segons l'antropòloga Rita Laura Segato,[1] el trobem a Mèxic, un país on, segons l'Índex de Pau, el 2018 la taxa d'homicidis va augmentar un 14% i va superar les 27 morts per cada 100.000 persones (el 69,4% d'aquests homicidis es va cometre amb una arma de foc) i on actualment es cometen 10 feminicidis al dia, segons les dades recollides pel Mapa dels feminicidis a Mèxic, creat el 2016 per la geofísica Maria Salguero. En contextos d'alta violència, l'índex de feminicidis, de violència sexual i de violències masclistes en general augmenta d'una manera exponencial.

Cal recordar, a manera d'exemple, un informe de 2005, a càrrec d'Amnistia Internacional, International Action Network On Small Arms i Oxfam International, en el qual s'analitzava l'efecte de les armes de foc sobre la vida de les dones. Segons l'informe:

"Les armes de foc afecten la vida de les dones quan no són directament a la línia de combat. Les dones esdevenen les principals proveïdores de suport i les cuidadores quan els familiars homes moren o resulten ferits o incapacitats a causa de la violència armada. Les dones es veuen desplaçades i obligades a fugir de casa i emprendre un futur incert. Sovint, les dones desplaçades pateixen fam i malalties mentre lluiten per tirar endavant les seves famílies. A més, les dones, com els homes, queden atrapades entre dos focs, tant en temps de guerra com de pau".[2]

" En contextos d'alta violència, l'índex de feminicidis, de violència sexual i de violències masclistes en general augmenta d'una manera exponencial. "

D'aquesta manera, l'any 2006, Felipe Calderón, candidat del Partit d'Acció Nacional (PAN), va ocupar la presidència del país nord-americà després d'unes eleccions titllades de fraudulentes per sectors amplis de la societat. Una de les seves promeses de campanya consistia a posar fre a la violència i el narcotràfic. Com a punta de llança de la seva estratègia, va desplegar més de 25.000 tropes de l'exèrcit i efectius de la policia federal arreu del territori. Lluny de ser la solució, aquesta estratègia de militarització va provocar un increment de la violència sense precedents, que s'ha cobrat la vida de milers de persones, moltes civils.

Segons la periodista Marcela Turati, la situació viscuda en l'última dècada a Mèxic es caracteritzava per "la mort a l'engròs".[3] D'altra banda, l'escriptor de Torreón Carlos Velázquez, en la seva novel·la *El karma de vivir al norte,* cita les paraules següents de David Simon, guionista i creador de la sèrie *The Wire,* d'HBO, que condensen molt encertadament la realitat actual de Mèxic:"El que va començar com una guerra contra el narcotràfic ja fa algunes generacions s'ha convertit en una guerra contra les classes marginades; i el que les drogues no han destruït a les nostres ciutats ho ha destruït la guerra contra elles".[4]

Mentre succeïa això, la "narconació" i el "narcoestat" es consolidaven i normalitzaven com un fenomen constitutiu de la pràctica política i l'esdevenir social de Mèxic. La narcocultura, com a expressió material del concepte de *capitalisme "gore"*[5] encunyat per la filòsofa Sayak Valencia, establia les bases d'un sistema hipermasclista, hiperconsumista i hiperviolent, un "capitalisme del narcotràfic, de la rendibilització de la mort i de la construcció sexista del gènere"[6] lligat íntimament a dos altres conceptes elementals en el tema que ens ocupa: la necropolítica, com a forma distòpica de governança, i el feminicidi, com a materialització de la primera, llenguatge coercitiu i praxi performativa i exemplificadora que s'expressa sobre el cos de les dones per mostrar-nos que les nostres vides no són només vulnerables i precàries, sinó també cosificables, deshumanitzables i prescindibles.

Per tant, la narcocultura, a través de l'espectacularització i la hiperrepresentació de la violència, s'infiltrava en tots els camps del coneixement i de la cultura popular de Mèxic i en les pràctiques quotidianes de la població com a matriu d'intel·ligibilitat de la realitat social i com referència, model i possibilitat d'ascensor social, tot i el segrest de la llibertat. Alhora, la necropolítica, és a dir, la idea que "l'expressió última de la sobirania resideix en gran manera en el poder i la capacitat de decidir qui pot viure i qui ha de morir",[7] s'asseia a la butaca presidencial de Los Pinos i desplaçava tota política pública que s'atrevís a col·locar la vida al centre; i, alhora, demanava el monopoli de la violència i "el poder sobre el cos individual i sobre el cos de la població"[8], disputant-se el poder d'oprimir amb els grups del crim organitzat.

" La narcocultura, a través de l'espectacularització i la hiperrepresentació de la violència, s'infiltrava en tots els camps del coneixement i de la cultura popular de Mèxic i en les pràctiques quotidianes de la població "

En aquest sentit, Valencia[9] explica que "la vida ja no és important en si mateixa sinó pel seu valor en el mercat com a objecte d'intercanvi monetari. [És una] transvaloració que fa que el valuós sigui el poder d'apropiar-se de la potestat d'atorgar la mort als altres"; i que "aquest exercici necropolític aconsegueix assolir el poder de l'Estat mexicà per mitjà del control de la seva economia, atesa la seva dependència respecte de l'economia criminal".

D'acord amb la realitat descrita fins ara, amb una perspectiva feminista, és fonamental preguntar-se com la unió entre la narcocultura, la necropolítica i el que Segato anomena "pedagogia de la crueltat" conformen societats patriarcals que extrapolen les nocions de conquesta i espoli procedents de les epistemologies del Sud i les cristal·litzen sobre els cossos de tots els subjectes "subalterns" que se situen fora de l'ideal de l'home blanc, burgès, occidental i heterosexual; i, en especial, sobre les dones pobres i racialitzades.

La forma última de l'"exclusió" d'aquests cossos fronteritzats i situats en els marges de "la normalitat acceptable" la trobem en el feminicidi, entès no només com a crim d'Estat (per acció i omissió) que vulnera els drets humans de les dones (tal com sostenen diverses autores com Marcela Lagarde, Rosa-Linda Fregoso, Celia Cheyenne Verite o Jane Caputi, entre d'altres), sinó també com a conseqüència final de la desigualtat en les relacions de gènere, del control masculí sobre els cossos i de "la construcció social d'aquests crims d'odi, culminació de la violència de gènere contra les dones, així com de la impunitat que els configura".[10]

Reforçant aquesta idea, encara que durant la dècada de 1970, Michel Foucault (en el seu assaig *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*),exposava que "el cos, en bona part, està imbuït de relacions de poder i de dominació".[11] En el cas de les dones, aquestes relacions de poder s'erigeixen sobre "una lògica de la dominació dels cossos per la força i la violència sexualitzada i generitzada".[12]

“ Per desafiar la noció de seguretat assentada en l’armamentisme i la violència i canviar-la per una veritable cultura de pau, caldrà despatriarcalitzar aquests conceptes i les pràctiques que hi són associades ”

Per això, si ens interroguem sobre les estratègies feministes per abordar els reptes que se’ns presenten en la seguretat i construcció de pau a Mèxic, hem de reivindicar la inclusió, no solament de l’experiència de les dones davant el conflicte i la violència sobre els seus cossos, sinó la necessitat de repensar el concepte mateix de seguretat en conjunt, atorgant un paper central a la vida i l’ètica de la cura, des de les perifèries i les fronteres, des dels feminismes no hegemònics; aproximant-nos també a dimensions com el llenguatge o la visualitat per desconstruir l’imaginari col·lectiu creat al voltant del concepte patriarcal de seguretat, basat en una raó colonial, occidental i violenta.

Tanmateix, per desafiar aquesta noció de seguretat, assentada amb força en l’armamentisme i la violència i en noves formes de guerra paraestatals i permanents, per tal de passar d’un imminent procés de pacificació a una veritable cultura de pau, caldrà despatriarcalitzar aquests conceptes mateixos i les seves pràctiques associades atès que, com sosté Segato, “és la pedagogia de la masculinitat, la que fa possible la guerra; i sense una pau de gènere no podrà haver-hi cap pau veritable”.[13]

Consegüentment, hem d’apostar per construir noves subjectivitats que aprofitin el potencial de l’acció col·lectiva i del comunitarisme i polititzin la cura “de tots els cossos en la seva diversitat”[14] com a eina de resistència, entenent-la no com una praxi tradicionalment feminitzada, sinó com una ètica necessàriament humana que, tal com afirma Irene Comins-Mingol, resulta una “font de superació de l’adversitat, de resiliència, no només a través de la força dels vincles i del compromís amb les activitats quotidianes necessàries per a la sostenibilitat de la vida”,[15] sinó mitjançant

la participació en el col·lectiu on se socialitzen i es narren el dolor i l'experiència, suscitant-ne irremeiablement el reconeixement; i on ens podem tornar a significar com a agents de transformació social.

En aquest sentit, l'obra col·lectiva *Cuidado, comunidad y común. Experiencias cooperativas en el sostenimiento de la vida* recull el següent:

"L'atac contra les companyes que avui defensen els territoris posa en relleu el paper crucial que tenen a l'hora d'atorgar un paper central a la reproducció humana i natural, revelant que les lògiques d'extracció no només passen per l'explotació del treball, sinó també per l'expulsió i l'aniquilació. Tal com explica Olga Araujo, la recuperació del saber i la memòria per a la sanació i la reparació planteja un conjunt d'experiències i metodologies femenines contra la guerra, la violència i el desplaçament".[16]

" L'estratègia feminista passa, doncs, per transversalitzar una cultura de pau i una educació feminista que ens permetin descolonitzar el saber i les ments i reinventar el poder "

Entre aquesta recuperació de sabers trobem la idea d'*acuerpamiento* ("corporització" o implicació del cos) de Lorena Cabnal, que ella mateixa descriu com "l'acció personal i col·lectiva dels nostres cossos indignats davant les injustícies que viuen altres cossos. Que s'autoconvoquen per proveir-se d'energia política per resistir i actuar contra les múltiples opressions patriarcals, colonialistes, racistes i capitalistes. Aquesta corporització genera energies afectives i espirituals i trenca les fronteres i el temps imposat. Ens dóna proximitat i indignació col·lectiva, però també revitalització i noves forces, per recuperar l'alegria sense perdre la indignació".[17]

Sens dubte, la tasca és aclaparadora, però encertada. A la filosofia per fer les paus que ens va deixar el nostre estimat mestre Vicent Martínez Guzmán i a les pràctiques de

denúncia i diàleg dutes a terme durant dècades per col·lectius de dones antimilitaristes com Mujeres de Negro, Código Rosa o la Lliga Internacional de Dones per la Pau i la Llibertat (WILPF, per les sigles en anglès), entre molts moviments feministes pacifistes, ara és urgent incorporar-hi el desmantellament del sistema patriarcal i la seva aliança amb el neoliberalisme a través de la corporització del sofriment i la vulnerabilitat dels altres i, particularment, de les altres.

Només d'aquesta manera es podran iniciar processos i polítiques globals-locals que facin front als efectes devastadors que les noves guerres estan tenint sobre les dones; uns efectes que, a Mèxic, laboratori perfecte del *capitalisme "gore",* es revelen en el que Segato anomena "la rapinya sobre allò femení", que, al seu torn, es manifesta "tant en formes de destrucció corporal sense precedents, com en les formes de tràfic i comercialització del que aquests cossos puguin oferir, fins a l'últim límit".[18]

L'estratègia feminista escomet, doncs, la transversalització d'una cultura de pau i una educació feminista que ens permeti, parafrasejant Boaventura de Sousa Santos, descolonitzar el saber i les ments i reinventar el poder, generant una cultura contrahegemònica que ens permeti d'albirar una idea de seguretat connectada amb la vida i la cura i no pas amb la por permanent a la seva destrucció potencial.

SOBRE L'AUTORA

Doctora en Comunicació Audiovisual i Publicitat i especialista en educomunicació, periodisme de pau i anàlisi feminista de mitjans de comunicació amb especial èmfasi en la representació de la violència masclista i el feminicidi. Docent de Teoria Feminista al Màster de Comunicació i Gènere, i de Salut Sexual i Reproductiva al Màster de Salut Internacional i Cooperació de la Universitat Autònoma de Barcelona, a més de tutora a l'àrea de Feminismes i Diversitat Sexual del Grau d'Educació Social a la Universitat Oberta de Catalunya. Investigadora independent i membre de la Taula per Mèxic.

1. SEGATO, Rita Laura (2016). *La guerra contra las mujeres.* Madrid: Traficantes de Sueños.Pàg. 58.

2. AMNISTÍA INTERNACIONAL *et al.* (2005). "Los efectos de las armas en la vida de las mujeres".Madrid: EDAI. Pàg. 11.

3. TURATI, Marcela (2011). *Fuego Cruzado*. Mèxic DF: Grijalbo. Pàg. 29.

4. VELÁZQUEZ, Carlos (2013). *El karma de vivir al norte.*Mèxic DF: SextoPiso. Pàg. 76.

5. Quant al concepte de *capitalisme gore*de Sayak Valencia (2010): "Prenem el terme *gore* d'un gènere cinematogràfic que fa referència a la violència extrema i descarnada. Llavors, amb *capitalisme gore* ens referim al vessament de sang explícit i injustificat (com a preu a pagar pel Tercer Món, que s'aferra a les lògiques del capitalisme, cada vegada més exigents), a l'altíssim percentatge de vísceres i desmembraments, freqüentment barrejats amb el crim organitzat, la divisió binària del gènere i els usos predadors dels cossos: tot això, per mitjà de la violència més explícita com a eina de *necroempoderament*".

6. VALENCIA, Sayak (2011). "Capitalismo gore: narcomáquina y performance de género" [en línia], *e-misférica*, núm. 8.2. Disponible a: http://hemisphericinstitute.org/hemi/es/e-misferica-82/triana

7. MBEMBE, Achille (2011). *Necropolítica.* Barcelona: Ed. Melusina. Pàg. 19.

8. VALENCIA, Sayak (2012). "Capitalismo gore y necropolítica en México contemporáneo", *Relaciones Internacionales*, núm. 19.Pàg. 98.

9. VALENCIA, Sayak (2010). *Capitalismo gore.*Barcelona: Ed. Melusina.

10. LAGARDE, Marcela (2006). "Introducción. Por la vida y la libertad de las mujeres.Fin al feminicidio", a RUSSELL, Diana E. H., i ARMES, Roberta A. (eds.). *Feminicidio: una perspectiva global.* Mèxic: Centro de Investigaciones Interdisciplinarias en Ciencias y Humanidades de la Universidad Nacional Autónoma de México.Pàg. 12.

11. FOUCAULT, Michel (2002). *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión.* Buenos Aires: Siglo XXI Editores. Pàg. 26.

12. RAVELO, Patricia; i DOMÍNGUEZ, Héctor (2006). "Los cuerpos de la violencia fronteriza", *Nómadas,*núm. 24.Pàg. 147.

13. SEGATO, Rita Laura (2016). *La guerra contra las mujeres.* Madrid: Traficantes de Sueños.Pàg. 23.

14. GIL, Silvia L. (2018). "Vidas vulnerables, feminismo y crisis civilizatoria" a SOLÉ BLANCH, Jordi, i PIÉ BALAGUER, Asun. *Políticas del sufrimiento y la vulnerabilidad.* Barcelona: Icària. Pàg. 49.

15. COMINS-MINGOL, Irene (2015). "De víctimas a sobrevivientes: la fuerza poiética y resiliente del cuidar", *Convergencia. Revista de Ciencias Sociales*, vol. 22, núm. 67. Pàg. 48.

16. VEGA SOLÍS, Cristina, *et al.* (2018). *Cuidado, comunidad y común. Experiencias cooperativas en el sostenimiento de la vida.* Madrid: Traficantes de Sueños.Pàg. 34.

17. Definició recollida a lapàgina web de SUDS:

18. SEGATO, Rita Laura (2016). *La guerra contra las mujeres.* Madrid: Traficantes de Sueños. Pàg. 58.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia 8 de març Ciutat de Mèxic 2019

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Pobles i comunitats indígenes, violència i alternatives de pau

Francisco López Bárcenas
Professor, investigador i assessor de comunitats indígenes

La proliferació ininterrompuda d'esdeveniments socials violents escurça la memòria dels pobles. De l'important dels pobles només en queda, si és que en queda alguna cosa, una imatge difusa, perquè altres successos més recents reclamen el lloc que els correspon en la memòria popular. Davant el degoteig d'escenes dantesques de mort arreu del territori mexicà, convertit en cementiri involuntari, són pocs, molt pocs, els que entenen el que està passant i menys encara els que pensen que la violència no és un designi diví, que la situació que viuen els mexicans és un producte de la descomposició de la societat i que, per deslliurar-se'n, cal tornar enrere i desfer bona part del camí fet, per trobar l'horitzó.

Entre els pobles i les comunitats indígenes del país, això és clau. L'exclusió per discriminació i racisme ha construït, entre la població mestissa i els grups indígenes, unes relacions asimètriques tan profundes que el seu resultat és un colonialisme intern, d'acord amb el qual són uns grups aliens els que decideixen els aspectes importants de la vida d'aquests pobles i comunitats, deixant-los decidir únicament sobre allò que no s'oposa als seus interessos. D'aquesta manera, la violència històrica que pateixen els pobles i comunitats indígenes assoleix un caràcter estructural. Serveix per excloure'ls de tot allò rellevant en la vida nacional i controlar-ne la vida interna. Pel que fa a la dimensió nacional, només compten com a vots en els processos electorals, mentre que en l'àmbit local poden fer el que vulguin sempre que no pertorbin l'ordre d'explotació i control colonial que se'ls ha imposat.

Tanmateix, els pobles indígenes sempre han oposat resistència a aquesta violència que els assola. Així mateix, sempre han buscat i trobat la manera pacífica d'acomodar-s'hi, pressionant els seus opressors i negociant-hi en funció de les seves pròpies capacitats i les aliances que aconsegueixen. Quan això no ha estat possible, no han dubtat a recórrer a les armes, com un recurs extrem, per defensar la seva existència i els seus drets; fan servir la violència per aconseguir la pau. Així va ser en la segona part del segle XIX, quan la consolidació del capital va posar en perill la seva existència com a pobles, els seus territoris i els seus governs propis. Van perdre la guerra, però la derrota no va ser total i van tornar a les armes amb la revolució de 1917. Hi van recuperar quelcom del que al segle passat els havien arrabassat; les seves terres, sobretot. Tanmateix, se'ls va seguir sotmetent a la violència i la invisibilització, que és una altra forma subtil de violència.

“ La violència històrica que pateixen els pobles i comunitats indígenes assoleix un caràcter estructural; se'ls exclou de tot l'important de la vida nacional i se'n controla la vida interna ”

Una dada dramàtica de la violència oficial contra els pobles indígenes és que, en tota la seva existència, la força aèria mexicana només ha fet servir els seus bombarders contra els pobles indígenes: l'any 1927, contra els pobles iaquis de Sonora que es negaven a deposar les armes contra el govern fins que els tornessin les seves terres, que els polítics i empresaris els havien arrabassat; l'any 1957, contra els pobles triquis d'Oaxaca que havien executat el comandant de la zona militar establerta a San Juan Copala, el seu centre polític i cerimonial, perquè els robava el cafè i traficava amb armes que després ell mateix decomissava; l'any 1994, contra els pobles maies de l'estat de Chiapas organitzats en l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional, que es van aixecar en armes contra el govern per la situació inhumana que patien.

De l'anterior gairebé ningú no se'n recorda. De la mateixa manera, són molt pocs els que recorden les accions repressives recents contra els pobles indígenes, tot i que van

desembocar en desenes de morts, ferits, desapareguts i captius, amb la conseqüent indignació popular en aquells temps. Les massacres d'Aguas Blancas el juny de 1995, a l'estat de Guerrero; la d'Acteal, el desembre de 1997, a l'estat de Chiapas; la d'Agua Fría el maig de 2002, a Oaxaca; i la desaparició d'estudiants de l'escola Normal Rural Isidre Burgos, d'Ayotzinapa, Guerrero, el setembre de 2014, en són només els casos més sonats. Tot i això, a mesura que passa el temps, l'oblit substitueix la memòria, mentre que l'exigència de justícia per a les víctimes i de càstig per als responsables es dilueix perquè hi ha altres successos igual de greus que reclamen atenció.

La violència contra els pobles i comunitats

L'any passat, quan Andrés Manuel López Obrador va llançar la seva tercera candidatura a la Presidència de la República, molts pobles, comunitats i organitzacions indígenes li van donar suport perquè hi veien l'oportunitat de canviar la situació de violència que vivien des de la instauració de les polítiques neoliberals, cap a l'última dècada del segle XX; d'altres se'n van mantenir al marge, però al final van recolzar la seva candidatura, convençuts que, com a opció de govern, era el mal menor. Dit d'una altra manera, van votar-hi a favor, però no com a millor opció, sinó perquè no n'hi havia cap altra. També perquè en la seva campanya va difondre un discurs en consonància amb les lluites dels pobles indígenes contra l'extractivisme i a favor de la defensa del seu territori i els seus recursos naturals. Com veurem més endavant, el seu càlcul no va ser del tot encertat, perquè la violència contra ells no ha cessat un any després del nou govern.

Aquesta lluita ha generat inestabilitat social i, en molts casos, violència contra els opositors.D'acord amb la Comissió pel Diàleg amb els Pobles Indígenes de Mèxic, una institució del govern federal, en el sexenni passat es van registrar 312 conflictes que involucraven pobles i comunitats indígenes, els detonants dels quals eren projectes d'explotació minera, la propietat i possessió de la terra, els projectes d'infraestructures (carreteres, gasoductes i explotació d'hidrocarburs), projectes hidràulics (construcció de preses i aqüeductes per al transvasament d'aigua d'una conca a una altra) i projectes de seguretat i justícia (organització de policies comunitàries). Hi cal afegir els conflictes derivats de l'aprofitament de l'aigua i la biodiversitat, recursos naturals molt apreciats per les empreses mercantils per portar-los al mercat.

“ Són molt pocs els que recorden les accions repressives recents contra els pobles indígenes, tot i que van deixar desenes de morts, ferits, desapareguts i captius ”

Segons un altre informe no exhaustiu elaborat pel Congrés Nacional Indígena (CNI) –un espai de confluència d’organitzacions que lluiten per l’autonomia i els drets dels pobles indígenes, creat el 12 d’octubre de 1996 per donar suport al compliment dels Acords sobre drets i cultura indígena entre l’Exèrcit Zapatista d’Alliberament Nacional (EZLN) i el govern federal–,[1] des de llavors, les organitzacions que aglutina havien patit 117 assassinats i 11 desaparicions entre els seus integrants. Segons aquesta organització: “La xifra real és més gran perquè en aquesta llista provisional generalment només hi apareixen aquells que tenien responsabilitats polítiques o operatives. Falten els noms dels morts que havien resistit en els seus camps de blat de moro, les seves cerimònies i les seves tasques quotidianes”. A més, hi manquen els afectats per la violència d’organitzacions que no participen en el CNI.

En la llista preliminar de membres del CNI assassinats, s’hi compten 51 tsotsils de tres comunitats de Chiapas; 33 nahues (22 de Michoacán, cinc de Jalisco, quatre de Guerrero, un de Morelos i un de Colima); sis binnizà de dues comunitats d’Oaxaca; sis choles de tres comunitats de Chiapas; cinc purépeches de dues comunitats de Michoacán; cinc chontals de dues comunitats d’Oaxaca; tres triquis de dues comunitats d’Oaxaca; tres tseltals de dues comunitats de Chiapas; dos chinanteques d’Oaxaca, un nu’saavi d’Oaxaca, un me’phaa i un mixe de Oaxaca. Les 11 persones indígenes integrants del CNI desaparegudes són 10 nahues de Michoacán, Jalisco, Veracruz i Puebla i un indígena d’Oaxaca desaparegut a la Ciutat de Mèxic.

A aquests assassinats i desaparicions polítiques cal afegir-hi els assassinats durant l’actual sexenni d’Andrés Manuel López Obrador: Noé Jiménez Pablo, Santiago Gómez Álvarez, Samir Flores Soberanes, Julián Cortés Flores, Ignacio Pérez Girón, José Lucio Bartolo Faustino, Modesto Verales Sebastián, Bartolo Hilario Morales, Isaías Xanteco

Ahuejote i un jove nahua de Colima. Es tracta de gent que va creure en les polítiques de canvi promeses per l'actual govern, però, en constatar que tinguessin cap efecte, van continuar amb la seva lluita en defensa dels seus drets. Un altre grup és el dels indígenes privats de llibertat, perseguits o amenaçats per defensar les seves terres i buscar una vida digna per a ells, les seves famílies i les seves comunitats i pobles.

Propostes de pau i nova vida

En aquest panorama, molts dirigents d'organitzacions de pobles i comunitats indígenes opinen que hi ha una guerra permanent contra ells i que no pararà si no es proposen alternatives pacifistes. Una guerra en què conflueixen molts factors i actors: d'una banda, el model extractivista del desenvolupament econòmic, la relació de les empreses capitalistes amb el crim organitzat, les polítiques de sotmetiment aplicades per l'Estat; i, d'altra banda, la defensa que els pobles i comunitats fan dels seus territoris a través de la mobilització popular. En aquest sentit, a mesura que el temps passa, els pobles en lluita transformen les seves maneres de lluitar fins a allunyar-se dels mètodes verticals d'organització i tornar a les formes pròpies. Més que no en organitzacions, s'aglutinen en les seves estructures politicoreligioses pròpies, que són molt variades. És possible trobar-hi des de les democràtiques, en què les assemblees prenen les decisions que després executen els seus representants, fins a les militars, on el que més pesa és l'experiència bèl·lica dels dirigents. Un altre vessant organitzatiu objecte d'atenció és la preeminència de l'organització civil sobre la religiosa, encara que en molts casos es pretengui el contrari.

Juntament amb els seus mètodes de lluita també n'han canviat els objectius. De confrontar directament el govern exigint que reconegui els seus drets, passen gradualment a enfortir les seves estructures locals i, a partir d'aquí, resistir els embats externs. Això ens porta a l'important: per fer-ho recorren a la seva experiència històrica i els seus valors culturals, mantinguts i recreats durant segles. Són els nous mètodes de lluita i el canvi d'objectiu, que poden aportar alternatives per a la pacificació; i no només dels pobles i les comunitats indígenes, sinó també del país, si es vol fer cas al missatge que envien i els ensenyaments que poden difondre. Molta gent considera que no hi ha cap moviment indígena perquè ja no ocupen places ni oficines públiques, ni se'ls veu manifestar-se per les grans avingudes urbanes. N'hi ha prou, però, amb un

passeig per les comunitats per sorprendre's de com s'hi discuteix sobre el futur constantment; s'hi fan rituals per demanar perdó a la mare terra, per no haver-ne tingut cura i permetre que li fessin mal; i s'hi invoquen les seves deïtats perquè els il·luminin. Tot a la seva manera, amb el seu propi ritme i per mitjà dels seus propis mecanismes.

D'aquests processos, els pobles i comunitats en diuen reconstitució i creació d'autonomies. N'hi ha de tota mena: segons les necessitats dels pobles i les comunitats indígenes, les possibilitats d'aconseguir els objectius que es proposen, els recursos de què disposen per aconseguir-ho i, en molts casos, els suports que poden obtenir de les aliances que teixeixen. En això, sens dubte, l'experiència en territori zapatista és important, però també n'hi ha altres arreu del territori mexicà. Al nord, els pobles lluiten per defensar els seus territoris assetjats pel capital; al centre també, encara que els processos s'hi diversifiquin, perquè hi ha processos de creació de governs propis i policies comunitaris per a la seguretat, basats en els seus propis recursos i allunyats de les disposicions estatals.

“ Els nous moviments indígenes no només volen acabar amb la violència, sinó també posar fi a les causes que la generen. Volen transformar allò nociu del món occidental oferint, a canvi, el millor del que els és propi ”

En altres casos, es generen projectes propis dels pobles i comunitats indígenes, pensats i dissenyats per ells mateixos. Entre aquests projectes hi ha projectes de reforestació o recollida d'aigua, de manera que la societat es reconcilia amb la natura; projectes de sembra d'aliments, on se sembra el que es consumeix fent un ús racional de la terra i posant en pràctica els seus coneixements ancestrals; o projectes d'educació deslligats de la política oficial i que atorguen prioritat als coneixements locals. En paral·lel, proliferen els projectes culturals de poetes, historiadors i filòsofs locals que, si es tinguessin en compte en les polítiques culturals i educatives,

enriquirien força les polítiques oficials.

L'important d'aquests processos és que ja no s'exigeix el reconeixement estatal de l'autonomia, que s'exerceix, consegüentment, com una veritable forma de vida. En un ambient quotidià de violència, la reconstitució dels pobles i la creació d'autonomies es converteix en un recurs organitzatiu i polític amb el qual els pobles s'enfronten a les múltiples violències; contra la despossessió i la dominació (estructural), contra la violència de l'Estat (política), contra l'estigma (discriminació) i contra el crim organitzat. Els nous moviments indígenes no només volen acabar amb la violència, sinó també posar fi a les causes que la generen. Volen transformar allò nociu del món occidental oferint, a canvi, el millor del que els és propi. Al centre d'aquests complexos processos hi ha la construcció d'autonomies, amb els seus propis recursos, que mostra que es pot viure en pau si es privilegia el bé comú per damunt dels interessos particulars.

Conclusió

Com es fa patent, les alternatives dels pobles indígenes per acabar amb la violència que ofega el país no miren d'ajustar el que no funciona del sistema, perquè saben que no és possible i, encara que ho fos, resoldria només el problema de la violència directa, immediata, de la societat mestissa, mentre que la violència estructural, colonial, racista i discriminatòria que històricament s'exerceix contra ells seguiria persistint i, al cap d'uns anys, tornaria a sorgir. Per això insisteixen a canviar les regles del joc, incidir en les causes profundes del problema, el qual, a parer seu, rau en el disseny d'Estat que al llarg del temps han construït els mexicans, excloent els indígenes i els seus drets. Segons els pobles i comunitats indígenes, perquè hi hagi pau cal transformar l'Estat d'arrel, perquè tots tinguem l'oportunitat de viure dignament.

Per tal d'aconseguir-ho, ofereixen la seva experiència de resistència però, sobretot, els seus valors culturals, entre els quals predomina l'ésser col·lectiu sobre l'individual, la solidaritat amb els que menys tenen, el do d'oferir el que la natura ha donat i una relació diferent entre la societat i la natura; i d'acord amb els quals els governs, siguin assemblearis o verticals, sempre han de fer atenció a la protecció del bé comú, per al benestar de tots. En temps de crisi, en què està en joc l'existència mateixa de la vida,

això s'hauria de valorar amb tota la serietat necessària. És molt probable que en allò local s'hi manifestin els problemes que la globalització ha provocat. Els pobles i comunitats indígenes ens ofereixen un camí per construir un futur millor per a tots. És cosa nostra si sabem escoltar-los.

SOBRE L'AUTOR

Originari de la comunitat de Santa Rosa Caxtlahuaca, a la regió Mixteca d'Oaxaca, Francisco López Bárcenas té estudis de postgrau en Dret i Desenvolupament Rural. Professor, investigador i assessor de comunitats indígenes, ha exercit també càrrecs comunitaris a la seva localitat d'origen i ha documentat la història dels pobles mixteques, els moviments indígenes contemporanis i les transformacions de l'Estat i la seva legislació.

1. López Bárcenas, Francisco, "Los movimientos indígenas en México: rostros y caminos", *El Cotidiano,* núm. 200, Revista de la Universidad Autónoma Metropolitana-Unidad Azcapotzalco, Mèxic, novembre-desembre de 2016.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia Maria de Jesús Patrici, indígena nahua.

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Caravanes migrants: mobilitzacions de masses noviolentes

Pietro Ameglio Patella
Professor de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM)

Des dels inicis de la lluita zapatista el 1994, les accions socials caracteritzades com a caravanes han estat realment columnes noviolentes de la societat civil que travessen o trenquen setges i reclusions de guerra, (para)militarització, fam o repressió. Han servit per construir llaços de solidaritat i lluita entre la població civil i comunitats en resistència, han constituït una força auxiliar en la reproducció material de les poblacions assetjades. Han advertit també les forces que assetgen que la població assetjada no està sola. Aquestes caravanes s'han realitzat des de la societat civil cap als territoris zapatistes o de les comunitats zapatistes cap enfora dels seus territoris, com a via per trencar el setge politicomilitar, el mur o la reclusió.

Som actualment davant de dues experiències històriques d'aquest tipus d'acció a Mèxic, encapçalades per actors socials clau en la construcció de pau nacional i regional: els familiars de víctimes de desapareguts i els migrants centreamericans. Algunes Caravanes Migrants o Brigades de Recerca de Persones Desaparegudes fins i tot s'han fet de forma conjunta, ja que molts familiars centreamericans també venen a Mèxic a "buscar en vida" els seus éssers estimats, dels quals han perdut l'empremta fa anys. Un dels principals efectes d'aquest tipus d'accions noviolentes ha estat l'apoderament d'alguns d'aquests actors socials que passen de la lluita per la supervivència material i moral a ser subjectes dels seus propis drets, com a activistes d'un canvi en la seva situació i la d'altres amb identitats socials similars.

Caminar per trencar el setge

Les Caravanes-Èxodes-Columnes de migrants són també una acció massiva de no-cooperació que "trenca la reclusió, el setge," en una confrontació directa cap als governs i forces delictives dels seus països d'origen que els expropien les seves condicions materials mínimes de vida. Les caravanes han augmentat considerablement des del novembre de 2018, principalment des d'Hondures, en el que semblaria ser un canvi en l'estratègia de lluita noviolenta dels migrants, organitzats o no. Més enllà de les moltes hipòtesis i conjectures sobre l'origen, la identitat dels participants, la forma d'organització i finançament, la pressió política i social cap als governs de la regió, i la manipulació que s'ha fet cap a una buscada reelecció de Donald Trump, president dels Estats Units, les caravanes "són una realitat, no un invent", com declara la Secretaria de Governació de Mèxic [1]. A partir d'aquest "principi de realitat" ens proposem fer-ne una primera reflexió només des de l'angle de l'estratègia i la tàctica de la lluita noviolenta, i no des de la seva gènesi, constitució o efectes.

La línia de la "frontera de la inhumanitat" que significa no saber si hom podrà reproduir-se l'endemà, va arribar a un punt sense retorn i de creixement exponencial en aquestes regions d'Amèrica Central i Mèxic. El sacrifici i la desesperació són grans, però també la determinació moral i material. Gandhi sostenia com a base central de la seva acció noviolenta el principi que el mateix sofriment seria la principal arma per destruir l'opressió i canviar la consciència de l'adversari. El testimoni de mares, ancians, nens, discapacitats, homes, caminant i superant mil inclemències cada dia resulta profundament dolorós i és alhora exemplificatiu de què significa lluitar de debò. Ens trobem davant d'una admirable columna de lluitadors noviolents. Mahatma Gandhi no afirmava això des d'una posició simplista, idealista, religiosa o fins i tot masoquista, sinó des d'una estratègia per buscar una permanent acumulació de "força moral" en el propi bàndol. Doncs aquesta és la primera i principal arma noviolenta en tota confrontació per aconseguir una "ruptura" cap a la veritat i la justícia en l'adversari. Aquesta força moral, arma central dels migrants en aquesta acció de construcció de pau, es basa en el que el papa Francesc ha declarat: "La gent exerceix el seu legítim dret de buscar una vida millor en un altre lloc"[2].

“ Caminar massivament distàncies tan llargues ha estat una forma de lluita noviolenta molt utilitzada en la història dels moviments socials: genera solidaritat i permet la presa de consciència gradual de la població ”

Aquestes caravanes són originades sobretot per dos grans motius. D’una banda la fam generada per l’expropiació i explotació econòmica depredadora, capitalista i transnacional dels recursos naturals, cossos i territoris als països d’origen d’aquestes poblacions. Per una altra, el terror i la desesperança causats per l’ús de la violència i la guerra –de la qual, segons els zapatistes, “ens neguem a dir el seu nom”–, com a formes de control, vigilància, despulla i extermini de part de la població. Guerra i fam estan profundament interrelacionades amb la constitució d’estats delinqüencials en aquesta nova etapa del capitalisme[3]. En el fons, es tracta de la construcció i reproducció d’un enorme negoci il·legal: el tràfic múltiple de cossos amb alts graus d’indefensió en ser allunyats de les seves identitats i de les xarxes familiars o comunitàries d’origen, terroritzats per la violència o la fam i sense alternatives reals de supervivència en els seus territoris.

Les caravanes de migrants han estat conceptualitzades en ocasions com a accions de “mobilitat humana”. Això constitueix només una descripció parcial d’aquestes accions, ja que les caravanes són també accions de lluita social. Els seus mitjans de mobilització són els peus, el tren de “La Bestia” (d’Arriaga, Chiapas, a Ixtepec, Oaxaca), els raids solidaris, els autobusos... i també les xarxes socials. Les convocatòries en formes molt diferents des d’aquestes xarxes, la protecció col·lectiva, així com el seguiment i l’acceleració de l’acció, i fins i tot l’“avenç virtual” de l’acció, han estat fonamentals per construir la marea humana massiva que avança i la percepció social i política que, com passa amb el mar, aquest avenç és imparable, creixent i fins i tot “natural”, per la legitimitat que dona la lluita contra la fam i la guerra. Les xarxes –en un doble caràcter– tenen una virtut i un risc: són en gran part anònimes, la qual cosa

dificulta al poder –legal i il·legal– detectar els lideratges de les accions noviolentes, i per tant reprimir-les, però també permeten ocultar altres finalitats.

Caminar massivament distàncies tan llargues ha estat també una forma de lluita noviolenta molt utilitzada en la història dels moviments socials, per ser un fet essencial del poble i de la seva vida quotidiana –com és beure aigua i menjar–, per ser quelcom que genera solidaritat a l'interior i a l'exterior del moviment, per ser una acció que té un "ritme lent" que permet la presa de consciència gradual de la població i així un increment de la participació i solidaritat, que fa créixer la força moral i material dels caminants, que inhibeix d'alguna manera la repressió. Es tracta d'una acció que pot ajudar a construir una negociació. És una acció que permet "despullar la veritat" públicament amb força i nitidesa, com deia Gandhi. Caminades emblemàtiques de la història han estat la Marxa de la Sal gandhiana (març-abril 1930), la Marxa sobre Washington pel Treball i la Llibertat del moviment afroamericà liderada per Martin Luther King (agost 1963), o la Marxa del Color de la Terra zapatista (gener-abril 2001).

Migrants constructors de pau: Cooperació amb ordres inhumanes

Així mateix, les caravanes, a més de la mobilització de masses per trencar un setge, són també accions de no cooperació de la població civil. Amb elles s'exerceix la "desobediència deguda a tota ordre inhumana"[4], ja que els migrants es neguen a ser reclutats pel crim organitzat, a matar, a morir de gana i desesperança. És per tant una important "ofensiva estratègica noviolenta" encapçalada, com a subjectes socials, per migrants centreamericans –i pels familiars de víctimes de la guerra a Mèxic–, que decideixen exercir el seu poder social, la identitat moral i l'autonomia de forma directa, enfrontant-se als poders polítics, "sense demanar permís" (com deia el comandant zapatista David en la creació de les Juntes de Bon Govern l'agost de 2003), però buscant també la major quantitat d'aliances socials i governamentals.

" Els migrants són també "constructors de pau". En lloc d'agafar les armes escullen el

“desplaçament” del propi cos fora del territori de la guerra; és una acció d’enfrontament cap a la violència ”

D’aquesta manera, els migrants són també, en cert sentit, “constructors de pau”. Per això no només els hem de veure com una població atemorida i desesperada per la pobresa i la violència, sinó també com a lluitadors en el veritable sentit de la paraula. En lloc d’agafar les armes i fer créixer així l’espiral de la violència en els seus territoris, escullen una forma de lluita noviolenta: el “desplaçament” del cos fora del territori de la guerra pel poder i pels recursos naturals i corporals. Aprofundint en la seva forma i sentit, no es tracta només d’una acció de fugida, sinó d’enfrontament cap a la violència ja que col·loquen els seus cossos fora de la reproducció i l’abast bèl·lic. Com bé ens han ensenyat les poblacions mexicanes desplaçades (sobretot de Guerrero, Chiapas i Sinaloa) o en autodefensa: quan el nivell de violència immediata ens col·loca en una reclusió de la qual no es pot sortir sense involucrar-se en aquest nivell d’inhumanitat, existeixen dues opcions: enfrontar-la amb armes (encara que siguin en autodefensa i es busqui contínuament no utilitzar-les i només mostrar-les, sense augmentar l’espiral de la guerra sinó fent-lo retrocedir) o desplaçar-se. Ambdues són formes de lluita vàlides per la justícia i la vida digna, que ajuden els processos de llarga durada d’“humanització” de la nostra espècie, allunyant-nos una mica de la guerra.

Per analitzar aquesta estratègia de lluita noviolenta, resulta important desagregar la “totalitat social” conceptualitzada com a caravana en un conjunt d’accions constituents molt variades en formes-instruments-subjectes de diferents nivells de violència i noviolència (bloquejos asseguts, preses d’espais, xocs amb policies per trencar barreres, solidaritat de la població local, negociacions amb autoritats, fugues clandestines, mítings, marxes, plantades...).

Aquestes llargues marxes tenen algunes característiques històriques comunes: es va creant una creixent “bola de neu” d’accions i un “suspens” i expectativa social pel que seguirà i passarà al final (creuament de la frontera nord-mexicana). El seguiment mediàtic dels drames humans i els enfrontaments amb les autoritats i les bandes

criminals –de vegades són el mateix–, fan en ocasions que els mitjans puguin –conscientment o no– convertir-se, fins i tot, en aliats d'aquestes lluites.

Així, continuant amb l'anàlisi estratègica, les caravanes migrants per Mèxic han tingut, en la seva etapa més recent des de novembre de 2018, un aparent canvi en l'estratègia noviolenta, passant, en cert sentit, segons una lògica gandhiana, de la "resistència passiva" a la "resistència activa" tipus "satyagraha" (la força de la veritat), amb una alta dosi d'exposició pública, amb un clar "desafiament a les autoritats" dels diferents països. Segons els seus organitzadors, això atorga més legitimitat, força moral i seguretat als participants, poder de negociació i assistència social de les autoritats. Es constitueixen conjuntament estratègies de lluita i de seguretat.

Les caravanes migrants per Mèxic han viscut un canvi estratègic, passant de la resistència passiva a la resistència activa, i d'accions gairebé clandestines al més mediàtiques possibles

" Al seu torn, s'ha passat d'un procés històric caracteritzat sobretot per accions gairebé clandestines a accions noviolentes directes el més públiques i mediàtiques possible. Gandhi tenia per costum i pràctica de legitimitat anunciar les seves accions públicament abans de realitzar-les, com una manera també de relacionar-se positivament amb l'autoritat i reduir la por en els participants d'un i altre bàndol. "

Però els adversaris també lluiten per una veritat històrica, política i sociològica moltes vegades oblidada. Aleshores també veurem com aniran creixent cada vegada més tota

mena de provocacions, amenaces i agressions. Vindran sobretot del govern de Trump, però el govern mexicà cada vegada està posant més de la seva part amb accions repressives, intimidatòries i militaritzades a les dues fronteres. El que es buscarà serà augmentar l'espiral de violència i xenofòbia i terroritzar les poblacions, perquè l'acció de les caravanes perdi força moral internament i per a la mirada exterior, perquè les poblacions locals desinformades i terroritzades demanin i celebrin "càstigs exemplars". S'incrementaran així les accions racistes "en nom de la llei" i la "caça" de migrants dels grups d'ultradreta i milícies. Encara que això sigui especialment palpable als Estats Units, també en ciutats mexicanes s'ha anat despertant la xenofòbia.

Finalment, com una manera d'enriquir i fer complexa l'estratègia noviolenta, creiem que haurien d'encapçalar les caravanes una bona quantitat de bisbes-jerarques religiosos, rectors, artistes i intel·lectuals d'Hondures, El Salvador, Guatemala, Mèxic i els Estats Units, junts en un sol cos i acompanyant-les caminant "exemplarment" durant alguns dies. D'aquesta manera s'aconseguiria activar una important "arma noviolenta" –moral i material–, el poder social de la qual –per les institucions o representativitat que tenen– atorga a aquests subjectes un paper de "reserva moral" social. Poques vegades en la història aquesta "posa el cos" a les accions directes noviolentes contra els poders, especialment en les de no cooperació i desobediència civil, que són les que s'imposen en la necessària proporció per fer front i aturar un nivell de violències tan gran.

Queda clar, a més, que "posar el cos" al costat dels migrants no és només una tasca noviolenta d'aquests actors amb més impacte social i capacitat de pressió cap a les autoritats, sinó també de tots i totes nosaltres com a societat civil solidària, en suport directe a aquesta lluita de supervivència material i moral, de construcció de justícia i pau continentals, d'humanització de l'espècie en el llarg termini, encapçalada per tantes masses pauperitzades que lluiten, sobretot des dels seus cossos, des del sacrifici, des de la seva dignitat moral i espiritual, des de la seva "fermesa permanent".

SOBRE L'AUTOR

Pietro Ameglio Patella és professor de "Cultura de Pau i Noviolència" a la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM) i responsable del "Programa d'Educació per a la Pau i la Noviolència: Alternatives d'aprenentatge i

transformació de les violències" des de 2017. S'ha especialitzat en àrees d'epistemologia, educació, construcció i cultura de pau; resistència civil noviolenta; construcció de la violència i reconstrucció del teixit social; educació autònoma i popular; investigació social i bases de dades. Autor de diverses publicacions, el 2014 va rebre el Premi Internacional d'Educació per a la Pau – L'Hibri, a Washington.

1. Martínez, Fabiola. "Las caravanas son una realidad, no un invento: señala Gobernación " a *La Jornada*.Mèxic, 31-3-19

2. AP. "Los muros no detendrán las migraciones" a *La Jornada*.Mèxic, 31-3-19

3. Equip Bourbaki. "El costo humano de la guerra por la construcción del monopolio del narcotráfico en México (2008-2009)".

4. Aquesta consigna va ser encunyada inicialment pel Dr. Juan Carlos Marín, notable sociòleg argentí, i es va recollir en la Declaració Final del XXII Congrés de l'Associació Llatinoamericana de Sociologia (ALES), celebrat a Concepción, Xile, l'octubre de 1999.

Fotografia "Los migrantes no somos ilegales, somos trabajadores internacionales"

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

De la ràbia a l'organització. Joventut mexicana en la reconstrucció de pau

Alicia Reynoso Peña
Psicòloga, ITESO Universitat Jesuïta de Guadalajara, Mèxic

L'objectiu d'aquest text és rescatar el paper dels i les joves mexicans en els processos de reconstrucció de la pau necessaris i urgents a Mèxic. Els nivells de violència assolits actualment afecten greument l'experiència de la vida quotidiana del jovent. Atesa la por i el terror que se sembra, la desconfiança en les institucions i la desesperança generades pels governs, ser jove esdevé una condició de risc i privada de privilegis, però, alhora, és una condició plena de possibilitats de resistència.

El Mèxic actual no es pot desvincular de dos esdeveniments fonamentals per comprendre l'organització i mobilització dels i les joves mexicans en els últims anys. El primer esdeveniment és la desaparició de 43 estudiants a Ayotzinapa, a l'estat de Guerrero, l'any 2014. Aquest fet va desencadenar un malestar col·lectiu que agreujava la disconformitat amb el govern d'aquell moment. Cal esmentar, però, que abans de la presa de poder d'aquest govern, havia sorgit un altre moviment, #YoSoy132, com a oposició a Enrique Peña Nieto. #YoSoy132 exigia la democratització dels mitjans de comunicació, l'economia i l'educació. La paciència ja s'havia acabat i, quan es va revelar la participació de l'Estat en la desaparició dels alumnes de l'Escola Normal, es va desencadenar una indignació inèdita des de feia molts anys.

La condició d'estudiants dels desapareguts va crear un element identitari de summa rellevància, perquè, a partir de llavors, els joves comencéssim a viure un altre tipus de sensibilització anteriorment inèdita per a nosaltres. En els imaginaris dels i les mexicanes va ressorgir el dolor viscut el 1968 amb la massacre de Tlatelolco i es van activar les mobilitzacions estudiantils. La condició d'estudiant va tornar a esdevenir

una condició de risc. Això es va confirmar el 2018 amb un segon esdeveniment significatiu: la desaparició forçada de tres estudiants de cinema a la ciutat de Guadalajara. Els nois realitzaven un vídeo com a part de la seva formació professional, quan els capturaren els membres d'un càrtel del narcotràfic. Segons la història oficial o "veritat històrica", és a dir, segons la Fiscalia de Jalisco, van ser assassinats i desfets en àcid sulfúric. No obstant això, l'ambigüitat en les proves i la minsa precisió en les dades de la investigació van intensificar la ràbia i el malestar envers l'Estat.

" Com ens cuidem en un país on la dignitat humana, la seguretat i les llibertats no són una prioritat? "

En els casos dels 43 estudiants normalistes d'Ayotzinapa i els tres estudiants de cinema, un element que va accelerar la difusió dels casos fou l'activació immediata de les famílies i amistats dels implicats per fer visibles els fets i demanar justícia. A partir del desconcert causat pels successos relacionats amb la desaparició forçada d'estudiants, l'entramat de relacions entre els joves es va mobilitzar per generar una infinitat d'estratègies per manifestar la ràbia envers la violència estructural, evidentment implicada en els fets. D'altra banda, l'organització dels joves va servir per repensar com podem tirar endavant perquè s'atorgui a la cura un paper preponderant; és a dir, com ens cuidem en un país on la dignitat humana, la seguretat i les llibertats no són una prioritat?

Aquests fets van produir un trencament de la quotidianitat, a les universitats, als carrers i a les xarxes socials. A les universitats s'hi van fer aturades actives, assemblees i xerrades per reflexionar sobre accions col·lectives. Al carrer hi sovintejaven els actes simbòlics, les marxes i les consignes per manifestar el malestar en l'espai públic. Les xarxes socials es van omplir d'informació sobre els casos i de cartells de recerca; i es van gestar debats i discussions sobre els fets. Sens dubte, les famílies han estat les més afectades i les més implicades en aquests processos; i el paper dels i les joves és crucial per comprendre com se sostenen aquests moviments d'indignació. Cal

assenyalar que les universitats, els carrers i les xarxes socials són espais de privilegi, de manera que els sectors més mobilitzats són alhora els més privilegiats.

De mica en mica, la implicació en allò polític s'estén a mesura que les afectacions ho exigeixen. L'increment de la violència i la por desmesurada amb què vivim esdevé gradualment quelcom de generalitzat, fins que, malgrat que encara es guardin molts silencis i es preservin els privilegis d'uns quants, avui dia s'obren diàlegs que potser en altres circumstàncies no s'estarien despertant. La sensació de terror, descontent, desil·lusió i afartament ens han fet donar nom i visibilitat a algunes necessitats compartides.

Davant d'aquest escenari de violència, s'ha passat de la indiferència a la indignació. És notori com hi ha cada vegada més implicació amb els fets polítics i econòmics que marquen el país. Ja no és tan comú escoltar "no m'interessa la política", com era tan habitual quan érem nens i nenes, perquè, a mesura que hem crescut, ens hem adonat de com era de perillosa aquesta indiferència en un país que ens exigeix utilitzar totes les eines, accions, reflexions i resistències a l'abast.

> **" Davant d'aquest escenari de violència, s'ha passat de la indiferència a la indignació "**

Tal com ens enfrontem a la desaparició forçada de milers de joves al país, en els últims anys la violència feminicida s'ha incrementat brutalment i ha afectat, en particular i cada cop més, la vida de les dones joves. L'assassinat de Lesvy Berlin a la UNAM, la universitat més reconeguda del nostre país, va fer ressonar la indignació i la ràbia i va desembocar en l'activació de múltiples xarxes de dones. El lema #NiUnaMenos, que ja havia estat promogut per les argentines, es va tornar l'emblema d'una demanda necessària i urgent al nostre país. Ha estat útil en el procés de visibilització de la incapacitat institucional i l'astoradora onada de feminicidis, davant de la qual ni tan sols les universitats i espais molt reconeguts són espais segurs. El cas de Lesvy és un dels milers que esdevenen al nostre país. Avui dia es registren nous feminicidis cada

dia, de manera que l'estat d'alerta ens incita a mobilitzar-nos.

És important parlar dels moviments de dones en els darrers anys, atès que el feminisme s'ha anat configurant d'altres maneres i amb altres significats en el sentit comú de les mexicanes. "Feminisme" solia ser una mala paraula, amb connotacions de radicalisme o exageració, mentre que avui dia veiem noies de 13 anys que s'assumeixen feministes amb tota la seguretat de pensar que són elles mateixes les que han de vetllar pels seus drets. A partir del sorgiment del debat sobre la despenalització i legalització de l'avortament, les reflexions al voltant de la decisió sobre els nostres cossos s'han convertit en una línia definidora per identificar on rauen les possibilitats de defensar-lo. En molts casos, l'organització i la cura entre dones ha estat la resposta. Fa anys, en les marxes i espais de trobada feministes hi vèiem les mateixes cares gairebé sempre. Darrerament, la necessitat de qüestionar-se les veritats absolutes que ens han ensenyat culturalment s'ha convertit en part dels processos crítics i autocrítics.

És evident que el discurs i les pràctiques feministes permeen les vides de les joves. Som testimonis de com, tant dins com fora de les universitats, es formen col·lectius feministes, seminaris, trobades, etc. A més, cada vegada s'intensifica més l'exigència de protocols d'atenció a la violència de gènere, així com la demanda de capacitacions per al professorat en matèria de perspectiva de gènere i de matèries especialitzades en aquest àmbit, la qual cosa abans semblava un somni llunyà per a les universitàries mexicanes. Veiem trobades de dones organitzades per les companyes zapatistes, espais autònoms, col·lectius i espais continus de formació política entre dones de totes les edats. Aquestes accions impulsades pels feminismes generen pràctiques de cura que, si més no, difereixen dels discursos hegemònics i paternalistes respecte de la seguretat i la cura. Les resistències feministes es caracteritzen per atorgar un paper central a la politització, la sororitat i els afectes, la qual cosa sens dubte apel·la a la reconstrucció de la pau. Les estratègies de cures feministes són clau per a la rearticulació de la col·lectivitat mexicana, perquè els feminismes ens han ensenyat quelcom sobre els significats i la potència de protegir la dignitat i la igualtat com a principis rectors de la nostra acció.

“ Una de les grans aportacions de la joventut envers un Mèxic menys violent ha estat el qüestionament de les relacions de poder que se’ns havia ensenyat a naturalitzar ”

Aquestes xarxes han produït, en els darrers anys, noves formes de protesta i organització per exigir una vida digna. L’objectiu no és buscar respostes i solucions proporcionades procedents de l’Estat, sinó ocupar els espais i apropiar-se’n per construir noves formes de connectar-nos i de fer vida. Les vagues i aturades actives del #8M en són un exemple. Els feminismes han canviat el significat del Dia Internacional de la Dona (8 de març), que ja no és una celebració que reprodueix pràctiques i discursos patriarcals, sinó un recordatori del deute històric que té la societat amb les dones, amb un sentit polititzat.

Els imaginaris associats al jovent han generat la creença que la joventut és una etapa en què s’expressa indiferència davant el que ens ocorre al voltant, en la qual les preocupacions s’orienten a les relacions socials, a divertir-se i no responsabilitzar-se de la vida pròpia ni d’allò comú. No obstant això, els contextos actuals han fet que els joves creixin davant unes adversitats i uns perills que han afavorit la construcció d’un pensament crític des d’una edat molt menor. D’aquesta manera, el jovent mexicà està summament connectat amb les necessitats d’un país desbordat per la violència i necessitat d’estratègies per articular resistències.

Les universitats són encara nodes importants d’organització davant les violències. En altres fronts també hi ha accions en espais autònoms, joves indígenes que mantenen en peu de lluita aixecaments dels seus avis, joves que s’uneixen a col·lectius de mares que busquen els seus fills i filles desaparegudes, i propostes polítiques compostes per joves i alternatives als partits, a més de l’ús polititzat dels mitjans i les xarxes socials. S’obren múltiples possibilitats d’espais crítics orientats a la reflexió i l’organització al voltant de diverses qüestions: la violència de gènere, les cures col·lectives des de l’autogestió, els processos de gentrificació cada vegada més comuns a les ciutats

mexicanes, la desaparició forçada, la mobilitat urbana o la crisi ambiental, és a dir, una diversitat de problemàtiques que s'entreteixeixen constantment. Les arts, el periodisme, la investigació, les produccions audiovisuals i l'ús de les dades massives i les eines de geolocalització són alguns dels coneixements basats en la col·laboració interdisciplinària que es posen a disposició de la col·lectivitat, per a la configuració d'una millor ciutat i un millor país per a totes i tots. Són substancials en la construcció de la memòria històrica de totes aquestes accions col·lectives.

“ La construcció de pau a Mèxic ha de partir de les accions més quotidianes i del sentit comú, atorgant un paper central a la cura, l'amistat, la sororitat i la solidaritat ”

Més enllà de la participació estudiantil per mitjà de les universitats, els col·lectius autònoms o les eines professionals que fem servir els i les joves per resistir davant la violència, és important anunciar el valor de l'autocrítica en les nostres relacions socials i les nostres activitats quotidianes. És quelcom de reconegut que una de les grans aportacions del jovent envers un Mèxic menys violent ha estat el qüestionament de les relacions de poder que se'ns havia ensenyat a naturalitzar, el qüestionament dels ideals heteronormatius o, fins i tot, el qüestionament del sentit de la nostra educació, per exemple. Aquests elements transformen les interaccions que van construint la nostra vida; per això, l'exercici de l'autocrítica ens porta a relacions més solidàries i de cura mútua. Aquesta quotidianitat crítica canvia gradualment els imaginaris que envolten el jovent, de manera que ens permet pensar-la més enllà de la unicitat, com a pluralitat de possibilitats que inclou la capacitat de trobar-se amb d'altres per qüestionar, repensar, reconstruir i construir un país més digne per a totes i tots.

No podem ignorar que, en la mateixa mesura que s'ha incrementat la participació en els processos d'organització, la polarització de discursos s'ha fet més present en les converses actuals, de manera que s'han produït tensions entre les formes amb les quals ens identifiquem. No sembla haver-hi matisos en com ens posicionem davant

d'una cosa: o bé s'és "de dreta" o "d'esquerra", "radical" o "moderat", la qual cosa priva d'espai per a la comprensió dels processos complexos i exclou tots els factors més enllà del blanc i el negre, com si no hi hagués més alternativa. Així, quan es parla d'un tema d'interès comú, sembla haver-hi la necessitat d'imposar un pensament sobre els altres; es tracta de convèncer, més que no de construir. Veiem la presència de discursos d'odi dirigits contra aquells que identifiquem com de l'altre extrem, la qual cosa també es veu reflectida en les identitats juvenils, en les lluites que es trien i en els nostres posicionaments polítics. El repte que afrontem consisteix a poder configurar referents i sentiments comuns des de l'acceptació de la diferència. Més enllà del fet que les discussions i reflexions al voltant d'allò comú esdevinguin terrenys de disputa, haurem de trobar estratègies per construir junts; si no, perdrem una de les principals batalles, de manera que no podrem diferenciar els matisos entre les diferents tensions en què ens veiem immersos com a societat.

Independentment dels discursos que siguin objecte de disputa, és clar que hi ha una forta implicació dels diferents sectors de joves en el desenvolupament social del nostre país. Posar en qüestió les decisions i accions de l'Estat ha esdevingut un assumpte quotidià, que va des de publicar sentiments i pensaments a Facebook o Twitter com detonadors de trobada i de diàleg fins a fer actes simbòlics als carrers. Cal reconèixer que la majoria dels espais d'organització estan ocupats i impulsats per joves. Restableix l'esperança pensar que en uns anys aquest serà el col·lectiu capaç de dirigir el nostre país. Els moviments socials, les accions col·lectives i qualsevol mena de procés organitzatiu són crucials i obren camí envers un Mèxic més crític, més sensibilitzat i més solidari amb les eines per deslliurar-se de l'horror a què s'enfronta. És fonamental tenir present que la construcció de pau a Mèxic ha de partir de les accions més quotidianes i del sentit comú, atorgant un paper central a la cura, l'amistat, la sororitat i la solidaritat.

SOBRE L'AUTORA

Psicòloga per l'ITESO, Universitat Jesuïta de Guadalajara, Mèxic. S'interessa pels processos col·lectius, els feminismes, la gentrificació i la relació entre la tecnologia i els afectes. Ha participat activament en diverses mobilitzacions a la seva ciutat, en l'àmbit dels feminismes i l'organització interuniversitària enfront de les desaparicions forçades. És part de l'equip de Signa Lab ITESO, laboratori d'experimentació i

investigació de xarxes.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia #YoSoy132

© Generalitat de Catalunya

ARTICLES CENTRALS

Educació per la pau en contextos de violència

Gloria María Abarca Obregón
Doctora en Estudis Internacionals de Pau, Conflictes y Desenvolupament, Càtedra UNESCO de Filosofia per la Pau, Universitat Jaume I de Castelló

Parlar d'educació per la pau en contextos on la violència està intensificada o la seva repercussió és directa qüestiona no només l'educació per la pau, sinó la pau mateixa en la seva concepció, així com els que treballem per i per a la pau. És per això que poden sorgir diferents respostes i opcions per obrir espais de pau que permetin anar trencant cicles de violència. Com diu l'investigador John Paul Lederach, "la pau no es veu només com una fase en el temps o una condició; és un procés social dinàmic i com a tal requereix un procés de construcció ".[1]

A les zones amb violències directes és primordial visibilitzar, obrir i sostenir aquest procés de construcció de pau, com a primer moviment de disminució de la violència. És important transmetre que tot i les violències que es viuen o es van viure, hi ha una forma d'actuar perquè la violència no segueixi sent la resposta davant allò que passa o ha passat. I és a través de les accions de pau que es generen espais que permeten oxigenar i rebaixar el que està intensificat. Algunes d'aquestes accions de pau consisteixen a respondre preguntes com: qui som? amb qui estem? i, d'acord amb la idea de la resiliència: què tenim? què podem fer? i què estem fent ja en accions de pau?

Per anar entreteixint aquestes accions en els diversos espais, la conformació d'una xarxa de pau ajuda. Aquesta xarxa permet moure'ns de l'indret de la indiferència, paralització i normalització que crea la violència, a més d'obtenir noves perspectives, eines i, sobretot, quan la violència plasma els seus estralls, generar espais de cura i reparació.

Construcció de pau a Mèxic

Parlar de Mèxic en l'actualitat és mostrar un mosaic ampli de molts matisos en què es combinen costats molt profunds de foscor amb altres molt lluminosos de profunda esperança. És veure que la vida segueix, i que la vida té cura de la vida. És important mostrar aspectes de pau que es realitzen a Mèxic com la creació de xarxes de pau, a les colònies, a les comunitats, espais i pràctiques de pau en escoles oficials, pràctiques restauratives en presons, entre d'altres, que de vegades no són visibilitzats davant els forts impactes que deixa la violència. Violència que no és permanent en un lloc, sinó movible, i d'intensitat variable, amb pics momentanis. Però, precisament, aquests pics són profunds, augmentats, i instauren por a les persones. Per això és important que hi hagi espais de pau que vagin transfigurant allò que cal ser eliminat i transformat.

“ Parlar de Mèxic és mostrar un mosaic ampli de molts matisos en què es combinen costats molt profunds de foscor amb altres molt lluminosos de profunda esperança ”

Parlar de Mèxic és mostrar les seves diverses realitats, així com les que té el món. Ja que les violències d'aquí tenen molt a veure amb les violències d'allà i, per tant, les paus d'aquí també són les que s'aconsegueixen amb les d'allà. És veure que som interdependents, estem interconnectats. I és tenir una mirada i un cor més amplis. Ja que estem totes i tots entrelligats i els privilegis d'alguns són les violències d'altres, vegem com podem començar a cuidar-nos i veure'ns com una humanitat compartida, connectada i interdependent.

Propostes i pràctiques de pau

Davant d'aquestes reflexions i de la concepció del pedagog José Tuvilla, que crea espais de pau en els centres escolars, es presenten aquí un seguit de propostes que podrien aplicar-se a Mèxic per fomentar la cultura de pau a les escoles, a través de bones

pràctiques que Francisco Muñoz defineix com “espais en què es dona equilibri, seguretat i sostenibilitat, condicions totes elles molt importants per a la pau. Podem comprovar com hi ha molts espais de pau ‘imperfecta’ en el micro, meso i macro de les societats humanes”. [2]

Es tracta, per tant, de crear espais de trobada, diàleg, cura, reconeixement, participació activa i generar xarxes. Aquí és on es construeix la pau.

Espais de connexió

Una cosa altament revolucionària és tornar a la connexió de l’ésser humà amb si mateix, amb l’altre i amb la natura, és fer pauses necessàries per veure què està viu dins meu, en l’altre i tenir cura de la vida. Una de les metodologies que ho permet és la Comunicació Noviolenta (CNV) de Marshall Rosenberg, que reprèn la connexió, l’observació, els sentiments i necessitats davant un conflicte, fet o esdeveniment per formular una petició.

Espais de trobada-cooperació

La comunitat educativa té diversos espais de coincidència, els quals poden ser espais de trobada i de construcció de les relacions amb les persones. Una manera és a través de jocs cooperatius per trobar-nos des de la cura, el treball conjunt i el canvi de mentalitat de la competitivitat a la cooperació. On es fa visible la necessitat d’una transformació de paradigma de l’individu al col·lectiu, de grupal a col·lectiu, on no només es tracta d’ampliar el pensament sinó també el cor.

Espais de restauració, reparació i compassió

Quan la violència ha estat directa és important oferir espais on els seus cicles es trenquin. Quan una persona que ha estat víctima de violència no té un espai de restauració o de reparació adequat, a causa del dolor sofert pot fàcilment recaure en un nou cicle de violència en què es converteixi en victimària. Un victimari va ser moltes vegades víctima. És per això que oferir espais de restauració, reconciliació, perdó o sanació, és important per poder reconstruir-nos malgrat les violències que es viuen. Algunes de les eines són exercicis de consciència plena, creació de cercles de pau i

exercicis de compassió.

Espais de teixit de xarxes

John Paul Lederach proposa que per conformar plataformes de transformació cal teixir xarxes. Per a la conformació d'aquestes xarxes es requereix: que sigui amb persones properes, no amb persones a les que es pretengui canviar o convèncer o que s'opini que ho necessiten; i que hi hagi una xarxa primària sostinguda entre tots i que d'allà sorgeixin altres xarxes complementàries. Aquestes xarxes se sostenen a través d'activitats, reunions, compartir experiència o donar suport o ajuda en situacions de conflicte o crisi.

“ S'han de crear espais de trobada, diàleg, cura, reconeixement, participació activa i generar xarxes. Aquí és on es construeix la pau ”

Aquests espais de pau es duen a terme a través de diferents pràctiques de pau:

1. Pràctiques de pau des de l'humà: pot semblar que educar l'ésser humà a ser humà no és necessari, però és justament una cosa que fa la violència desconnectar l'humà de si mateix, de la vida i dels altres. És per això que la capacitat de reconnectar les diferents dimensions de l'ésser humà en les pràctiques quotidianes permetrà una ruptura dels cicles de violència i possibilita un procés de construcció de pau.

A través d'activitats que propiciïn recuperar la capacitat de la sorpresa, el gaudi, la connexió, l'auto-cura i la cura de l'altre.

2. Dignificació de la tasca docent. Si parlem que el reconeixement és un dels primers espais de pau, és important obrir aquest reconeixement a la tasca docent, dignificar el que sí que es fa i, al seu torn, generar la consciència col·lectiva docent, així com afavorir que es generin llaços d'unió entre els diferents grups amb les seves diversitats i estils en benefici del col·lectiu.

La intenció de les pràctiques de pau és que es multipliquin dins de les pròpies comunitats escolars a través de les xarxes de pau i aquestes els donen opcions fins i tot en situacions de crisi.

Experiència d'educació per la pau

En aquest context val la pena presentar breument una experiència concreta d'educació per la pau que es va dur a terme del 2017 al 2019 en regions d'alt risc de l'Estat de Mèxic. Es tracta del Diplomat "Pau Holística i Convivència Escolar" que van oferir els Serveis Educatius Integrats a l'Estat de Mèxic.

La fase presencial d'aquest diplomat es va realitzar en zones de Valle de Toluca i Valle de México on es registren alts índexs de violència. Hi van participar vuit grups de 40 docents, la majoria professionals que treballen en l'àmbit de l'educació en zones d'alt risc i que han estat, en ocasions, víctimes directes d'actes violents. A través de la construcció d'una xarxa van ser moltes les escoles que van estar implicades en el projecte.

" Les experiències de pau a Mèxic són diverses, però poc difoses. Unir-les a través de xarxes de pau permet visibilitzar més fàcilment el seu impacte i importància "

A més de crear aquesta xarxa d'educadors per la pau, el Diplomat va ser un important espai de reflexió que va posar de manifest algunes claus i reptes de l'educació per la pau a Mèxic. Hi destaquen les següents consideracions: els educadors que treballen en zones d'alta violència moltes vegades tenen una concepció negativa de la pau, ja que pensen que només és l'absència de la guerra, però alhora també tenen una idea de pau romàntica, en la qual s'ha de ser perfecte per construir-la i on tots ens estimarem i ens agafarem de les mans. Per això una de les primeres accions és presentar una pau en plural, que són paus, les diverses formes que es pot treballar, una concepció més

àmplia, propera i pràctica del concepte de pau. També una pau d'aquí i ara, que sent imperfectes podem fer paus imperfectes, que és un procés continu encara en zones on hi ha violència. En els entorns de violència, la pau es concep com una cosa llunyana, per això és important acostar-la, viure-la com un espai que possibilita trencar un cicle de violència. La proposta de pau holística que es va proposar en contextos de violència va ser una pau amb mi, amb l'altre, amb allò altre, va utilitzar al seu torn les diferents dimensions d'aprenentatge de l'ésser humà, la corporal, emocional, intel·lectual i l'experiència de vida. Entenent la pau holística com la suma de les parts més el tot, on cada acció tant interna com externa repercuteix en el tot.

A les zones amb presència de violència, i més si aquesta és contínua, es normalitza i t'impacten les ombres obscures de la humanitat. És un cicle de violència no només externa, sinó també interna, et desconnecta de la vida i de tu i de les altres persones, generant més violències des de la desesperança. Per això és important generar esperança a través del reconeixement de les accions que sí que tenen en el seu entorn, amb el que sí que tenen i compten, sobretot focalitzat en els seus estudiants i en el que poden fer en conjunt. A més, per a les persones que treballen en llocs de violència, és important que també tinguin els seus propis espais de restauració, de connectar amb la vida, així com de reconeixement de la seva tasca i d'auto-reconeixement.

Una proposta que va ajudar en zones amb violència va ser el conformar xarxes de pau, entre els docents, directius, famílies i estudiants, ja que els permet veure cobertes les necessitats de ser escoltats, compresos i motivats per ser constructors de pau en la seva comunitat educativa. I que som diversos els que estem construint opcions que equilibrin el que està passant.

“ La pau a Mèxic ha canviat d'un ideal a un espai de proposta del qual ja han sorgit algunes accions concretes ”

Viure la violència en primer persona i no només ser el que rep o treballa amb persones que reben la violència amplifica l'efecte de la mateixa. Moltes vegades paralitza. Per això, en termes de pau, cal entendre la possibilitat del procés, visibilitzar el que està passant, anomenar-lo i també anomenar les accions de pau que ja hi ha. Identificar què podem fer, sense posar en risc la seva pròpia integritat, ja que moltes vegades els alumnes vénen de famílies no només amb violència domèstica, sinó que exerceixen també altres formes de violència. En aquests casos, el que un docent pot fer és la feina de pau amb els estudiants que arriben a l'escola, obrint un espai de trobada amb l'altre, des de la comunicació noviolenta, la cooperació, la resiliència, on el mitjà de cadascú determini l'actitud. Davant tants espais de risc cal generar més espais de protecció.

Conclusió

El concepte de pau és una cosa viva, que es mou, que permet el diàleg entre la vida i el que no és vida. No és un ideal, és la construcció contínua de la humanitat, és l'espai, la pràctica que humanitza l'humà i on ens trobem com a humanitat.

La possibilitat de generar espais i pràctiques de pau en llocs on es viuen les violències no només és real i important, és un recurs necessari i es necessita donar a conèixer les eines que possibiliten aquestes pràctiques. Encara amb el repte de comptar amb poques especialistes, cada dia s'estan generant més llocs de capacitació en temes de pau, com són els cercles de pau, cercles i pràctiques restauratives, comunicació noviolenta o jocs cooperatius de pau. Cal tenir present també que cada vegada més universitats estan obrint postgraus sobre qüestions relacionades amb l'educació i cultura de pau.

Encara falta molt per fer, però cal reconèixer que, en els últims cinc anys, la pau a Mèxic ha canviat d'un ideal a un espai de proposta del qual ja han sorgit algunes accions concretes.

SOBRE L'AUTORA

Gloria María Abarca Obregón és doctora en Estudis Internacionals de Pau, Conflictes i Desenvolupament de la Càtedra UNESCO de Filosofia per la Pau de la Universitat Jaume I de Castelló. Coordinadora de projectes internacionals d'educació per la pau i de la xarxa de pau DEEP. Guanyadora conjuntament amb Said Bahajin del Premi de la Pau

Ciutat de Castelló 2009. És també investigadora i docent sobre la temàtica d'educació per la pau holística en diversos estats de Mèxic, Colòmbia, Paraguai i Espanya.

1. Veure Lederach, J. P. (1998). *Construyendo la paz: reconciliación sostenible en sociedades divididas*. Gernika Gogoratuz, Bakeaz.

2. Veure Muñoz, Francisco A. Y Mario, López (2004): «Historia de la paz» en Molina Rueda, Beatriz y Francisco A. Muñoz (eds.), *Manual de Paz y Conflictos*, Granada, Universidad de Granada, 44-65.

Aquesta és una versió traduïda de l'article publicat originalment en castellà.

Fotografia Trobada documental per la pau

© Generalitat de Catalunya

RECOMANEM

Materials i recursos d'interès recomanats per l'ICIP

Llibres
Bibliografia sobre Mèxic

La Biblioteca de l'ICIP disposa de diversos títols que aborden les múltiples violències que es viuen a Mèxic i els reptes en la seguretat, els drets humans i la construcció de pau.

En aquest enllaç trobareu una selecció de llibres sobre aquesta temàtica, tots ells disponibles en préstec.

La Biblioteca de l'ICIP, situada al carrer Tapineria 10, 1ra planta, de Barcelona, és un centre especialitzat en temes de cultura de pau, seguretat i conflictes. El fons de la biblioteca engloba les següents temàtiques: pau i noviolència, conflictes armats, transformació i resolució de conflictes, dret i legislació internacional, ciència política, relacions internacionals, seguretat, desarmament, terrorisme, cooperació per al desenvolupament, moviments socials i polítiques mediambientals.

Informes
Publicacions recents sobre pau, drets humans i seguretat a Mèxic

En aquest enllaç us oferim una selecció dels principals informes que tracten sobre la situació a Mèxic des d'una perspectiva de pau, seguretat i drets humans, publicats recentment, entre el 2018 i el 2019.

La selecció inclou publicacions d'organitzacions internacionals com el Institute for Economics and Peace, International Crisis Group, Brigades Internacionals de Pau, WOLA,

Amnistia Internacional, ONU-DH Mèxic o la Comisión Interamericana de Derechos Humanos; així com d'entitats i institucions mexicanes com CASEDE, la Comisión Mexicana de Defensa y Promoción de los Derechos Humanos, la Comisión de Derechos Humanos del Distrito Federal o la Red por los Derechos de la Infancia en México.

Informe
***La situación de la violencia relacionada con las drogas en México del 2006 al 2017*, ITESO Universitat Jesuïta de Guadalajara (2018)**

Les descomunals dimensions de la violència que es viu a Mèxic i les característiques dels grups armats implicats han conduït diferents analistes a plantejar-se si la situació que afronta Mèxic podria ser qualificada de "conflicte armat intern". Es tracta sens dubte d'una reflexió necessària, no només pels reptes acadèmics i jurídics que comporta, sinó també perquè les seves conclusions haurien de determinar la resposta humanitària a aquesta situació, aclarir quines regles regeixen les conductes dels diferents actors armats, minimitzar el sofriment de les persones i depurar responsabilitats.

Per ara el debat sobre si la crisi de seguretat i de drets humans es podria qualificar o no com a conflicte armat ha generat relativament pocs estudis. Per això resulta especialment inspiradora aquesta anàlisi elaborada per la Clínica de Dret Internacional Humanitari de la Universitat de Leiden (CDIHLU) a sol·licitud de la Comisión Mexicana de Defensa y Promoción de los Derechos Humanos i publicat per l'Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Occidente (ITESO) de la Universitat Jesuïta de Guadalajara.

Basant-se en l'aplicació del dret internacional humanitari i en l'evidència empírica disponible, aquest estudi conclou que a Mèxic sí que hi ha una guerra interna en el sentit jurídic del terme. Segons els investigadors, durant alguns períodes la violència al país ha assolit el nivell d'intensitat suficient i els grups criminals han mostrat el nivell d'organització necessari per qualificar la situació a Mèxic com un conflicte armat de caràcter no internacional.

Plataforma
Drogas: Políticas y violencias

Aquesta plataforma transmèdia que ofereix Casa Amèrica Catalunya pretén contribuir a la reflexió sobre els processos de regularització i control sobre la producció, tràfic i consum d'estupefaents a Amèrica Llatina. Aporta llums, des de diferents punts de vista, sobre una qüestió complexa amb una multiplicitat de vincles i matisos i que a Mèxic té una rellevància molt especial.

Es tracta d'una proposta que busca "revisitar i reconstruir les narratives tradicionals i proposa generar altres aproximacions que prestin especial atenció a la regularització dels agents que no formen part d'estructures criminals, la producció de les plantes, els usos terapèutics de les drogues, els processos de legislació i es presentin als actors principals de processos de transformació que s'estan desenvolupant en diferents països de la regió ".

La plataforma compta amb testimonis, textos, fotografies i il·lustracions de persones de reconegut prestigi en l'àmbit acadèmic, periodístic, polític o cultural com Ricardo Lagos, Araceli Manjón-Cabeza Olmeda, Ernesto Samper, Ana Lilia Pérez, Rodrigo Uprimny, Hector Abad Faciolince, Laura Retrepo o Marcela Turatti.

El projecte dona continuïtat el seminari internacional "Drogues, polítiques i violències. Del consens global a nous enfocaments" que Casa Amèrica Catalunya i l'ICIP van organitzar conjuntament els dies 23 i 24 d'octubre de 2018 a Barcelona.

Documental
***Llévate mis amores*, d'Arturo González Villaseñor (2014)**

El documental *Llévate mis amores* ens apropa a la solidaritat d'un grup de dones amb els milers de migrants que cada any creuen Mèxic a la recerca d'un futur millor als Estats Units.

Les prolongades crisis polítiques, econòmiques, socials, ambientals i de seguretat a l'Amèrica Central han empès milers de persones cada any a travessar Mèxic amb les esperances d'arribar a la frontera nord-americana. Molts d'ells opten per creuar el país a través de les línies ferroviàries, pujant il·lícitament als trens que els acosten, a poc a poc, al seu destí. Però en aquest viatge corren el risc de ser malferits pel tren, en caure o intentar pujar-hi, alhora que també són vulnerables a les màfies i policies corruptes

que s'aprofiten de la seva precària situació.

Des del poble de La Patrona, a Veracruz, des de fa anys veuen passar trens plens de migrants. Mogudes per l'empatia i sense demanar permís a institucions o governs, un grup de 14 dones es van organitzar per donar-los suport compartint els seus escassos recursos. Des de l'any 1995, *Las Patronas* cuinen i preparen aliments que, en passar el tren a alta velocitat, llancen als migrants per donar-los suport en el seu perillós trajecte. "Allà estava el *servei*, i a partir d'allà vam començar a fer la feina a les vies, no a l'església, sinó en les vies".

El documental i el treball de *Las Patronas* evidencien com iniciatives populars responen, amb els recursos de què disposen i de forma autogestionada, a les crisis humanitàries que els governs no saben o no s'esforcen per abordar.

© Generalitat de Catalunya

ENTREVISTA

Entrevista amb Nashieli Ramírez, presidenta de la Comissió de Drets Humans de la Ciutat de Mèxic

Eugènia Riera
ICIP

Nashieli Ramírez, presidenta de la Comissió de Drets Humans de la Ciutat de Mèxic

Nashieli Ramírez té una llarga trajectòria com a activista social i defensora dels drets humans, centrada en l'atenció a la infància i l'adolescència. A finals de 2017 la van nomenar presidenta de la Comissió de Drets Humans de la Ciutat de Mèxic, on treballa intensament per tal de revertir una crua realitat marcada per les múltiples violències: més de 1.800 homicidis, 2.300 crims de la delinqüència organitzada i prop de 4.000 desapareguts, segons dades de 2018; a més de les múltiples violències derivades també de la pobresa i la manca d'oportunitats per als nens, les nenes i els i les adolescents.

En un context amb uns nivells elevadíssims de violència i de violacions greus dels drets humans, quines prioritats té la Comissió?

Quan parlem de construcció de la pau, parlem de promoció i prevenció en matèria de drets humans i resolució noviolenta de conflictes i, d'acord amb aquesta lògica, hi dediquem una àrea específica en la nostra direcció d'educació, centrada en els nens, les nenes i els i les adolescents. Quan diem que els nens són subjectes de dret estem afirmant que són ciutadans socials des que neixen i que no ens acontentarem amb enfocaments de petit abast basats en la cura assistencial. Aquesta agenda, que recull la *Convenció sobre els drets dels infants*, ens atorga una visió àmplia dels drets. És una visió summament revolucionària pel que fa a les percepcions del món actual i implica

una revolució cultural, com ara la revolució en la mirada envers les dones.

Salvaguardar els drets de la infància i d'altres grups vulnerables va ser una de les prioritats que vostè va definir en ésser elegida nova presidenta de la Comissió. Com s'està concretant aquest focus d'atenció?

Nosaltres el que fem és demanar, davant l'autoritat, que es garanteixin els drets d'aquests grups, perquè la seva situació de vulnerabilitat i d'alta marginació i discriminació n'ha de fer grups d'atenció prioritària per a l'Estat. El nostre focus se centra en la mirada de l'Estat i, en aquest cas, s'orienta envers una visibilitat més gran i accions de major importància. Parlem de nens, nenes i adolescents, és a dir, jovent, però també de les dones, perquè hem de treballar el qüestionament de les masculinitats si volem fer un canvi cultural important. A més, aquests grups vulnerables inclouen també situacions de carrer, persones de l'àmbit de la diversitat sexual, amb discapacitat o privades de llibertat, entre els més importants.

“ Demanem que es garanteixin els drets dels grups vulnerables, perquè la seva situació d'alta marginació i discriminació els ha de col·locar com a grups d'atenció prioritària davant de l'Estat ”

Dels gairebé 40 milions de nens i joves mexicans, quasi la meitat viu en condicions de pobresa (91% en les comunitats indígenes), segons les dades d'UNICEF. D'altra banda, el 60% dels menors de 14 anys han patit alguna mena de violència. La cultura de la violència és molt arrelada a Mèxic?

El primer que ens demostren les dades de pobresa és que les polítiques socials dirigides només als adults no tenen un impacte directe en els nens. Les prestacions que rep un adult no es veuen automàticament reflectides en els nens en absència d'un enfocament que els tingui en compte específicament. En aquest apartat, la dada

important és la comparació entre adults i nens que viuen en situació de pobresa: hi ha 10 punts percentuals més de pobresa entre els nens que entre els adults. Durant la infantesa i l'adolescència, és més gran la vulnerabilitat davant la pobresa que en l'edat adulta, la qual cosa requereix revisar la situació existent.

En segon lloc, d'acord amb les Nacions Unides, la violència contra els nens, les nenes i els i les adolescents és present bàsicament arreu del món; i el principal escenari de violència és la família. Tant a Mèxic, com a tot el món, encara tenim un costum molt arrelat d'educar sobretot a base de cops i per mètodes que no contribueixen gaire a una resolució diferent dels conflictes, com és el fet d'enaltir el diàleg i la comunicació per sobre de l'exercici de la violència. En aquest aspecte, Mèxic està en la mateixa dinàmica que la majoria de països del seu entorn.

Llavors, quina seria l'especificitat de Mèxic?

Crec que el nostre problema diferencial rau en el fet que, en molts llocs del país i també de la Ciutat de Mèxic, hi ha un increment de la violència comunitària. Els estudis ens diuen que els nens i les nenes ja no surten al carrer. Els excloem de l'espai públic perquè fora hi ha un entorn molt carregat de violència. Això influeix en moltes altres coses: el seu dret al joc, a l'espai públic i a la seguretat. També hi ha grups de delinqüència organitzada que són al carrer i que aprofiten aquesta situació.

En aquest context de violència, la impunitat, la manca de veritat i de justícia són una constant a Mèxic. Aquesta situació posa en qüestió l'Estat de dret a Mèxic?

Sí. I cal que treballem perquè això canviï. En el cas de la Ciutat de Mèxic, un comitè d'experts està treballant en la transformació de la Procuradoria de la Fiscalia; i ja hi ha un diagnòstic bastant rotund de reconeixement de la impunitat i la corrupció, la qual cosa ha posat de manifest una crisi del sistema. La manca dels processos deguts ens impedeix d'accedir a la veritat i la justícia. A més, hi ha moltíssims casos de víctimes de violacions de drets humans que tenen a veure amb aquesta manca de processos deguts i d'accés a la justícia. Ara la transformació a la Fiscalia obre una nova lògica per a la justícia.

“ Les ciutats determinaran el futur del món; i cal que les grans estratègies de prevenció i construcció de pau provinguin de l’àmbit local ”

Quant a les reformes com la nova Llei de víctimes o la Constitució política de la Ciutat de Mèxic, obren també un nou camí en la construcció de pau?

Nosaltres estem estrenant una Constitució, la més garantista, que ens atorga un marc d’acció i de governança molt bo. Quant als governs locals de tota la regió, l’esforç que estem realitzant consisteix a derivar de la Constitució unes lleis i programes que s’hi adeqüin. Les ciutats determinaran el futur del món; i cal que les grans estratègies de prevenció i construcció de pau provinguin de l’àmbit local. Pel que fa a l’atenció a les víctimes de la violència, acabem de posar en marxa la nostra Comissió de Víctimes i s’acaba de nomenar el Comissionat Local de Recerca de Persones. S’estan muntant les bastides institucionals per poder avançar una mica.

Amb la nova presidència nacional de López Obrador, creu que s’han obert noves oportunitats per a la construcció de la pau?

En l’àmbit nacional, s’està treballant en el sistema de prevenció de la violència i en la reforma de la seguretat; i en l’àmbit local seguim camins paral·lels. La Comissió està acompanyant part de l’estratègia del govern. Per exemple, en l’estratègia de prevenció de la violència, s’està treballant en la creació de les instàncies denominades “pilars”, que busquen la incorporació dels joves a l’educació i l’ocupació, seguint les experiències de Medellín o Bogotà, a Colòmbia. Però no es tracta només de treballar amb els nens i els joves. A Mèxic no podrem avançar si no treballem també amb els policies. La transformació del cos policial ha d’avançar en paral·lel, perquè la gran crisi de seguretat també rau en una gran crisi en el cos policial. Aquesta és la nostra aposta, amb una proposta de mòduls de formació per a policies: en drets humans, en l’ús racional de la força... Perquè part del que hem de reconstruir són els cossos de seguretat.

“ Podem aconseguir que els nostres nens, nenes, adolescents i joves tinguin una altra manera de resoldre els seus conflictes, una altra manera de viure la felicitat ”

La Comissió també s’ha significat a favor de l’ajuda a les caravanes de migrants, una expressió de la lluita noviolenta. La Ciutat de Mèxic és un exemple de ciutat d’acollida?

Sí, del tot. En aquest sentit, la resposta local ha estat diferent de la resposta restrictiva que s’està donant al país de manera general, perquè la ciutat ha fet seva la defensa local dels drets humans i d’assistència humanitària. Des de finals de març no hem rebut caravanes grans, però això no vol dir que no estiguem treballant amb aquesta població. La xarxa d’albergs de la ciutat, que gestionen algunes organitzacions de la societat civil, rep entre 30 i 50 migrants la setmana i és objecte de la coordinació entre la Comissió, les autoritats i les organitzacions.

Hi ha raons per a l’optimisme, malgrat la crua realitat del país?

S’està creant un espai que ens construeix esperances però que encara no funciona com a tal. En els últims mesos hi ha hagut canvis institucionals que s’han afinat gradualment; per exemple, alguns canvis de nomenclatura. Ja no tenim una Secretaria de Seguretat Pública, sinó una Secretaria de Seguretat Ciutadana; i fa poc es va aprovar la Llei de seguretat ciutadana de la ciutat. Els que ens dediquem a la defensa i garantia dels drets, si no vivim amb una esperança millor, val més que ens dediquem a una altra cosa. Sí que podem construir un país millor, sí que podem aconseguir que els nostres nens, nenes, adolescents i joves tinguin una altra manera de resoldre els seus conflictes, una altra manera de viure la felicitat. Hi seguirem treballant per construir un món més just per a tots i totes.

Fotografia de Tania Victoria / Secretaría de Cultura de la Ciudad de México

© Generalitat de Catalunya

SOBRE L'ICIP

Notícies d'actualitat, activitats i publicacions

ICIP
Institut Català Internacional per la Pau

Fòrum Internacional per la Construcció de Pau a Mèxic

Amb l'objectiu de donar a conèixer, analitzar i debatre les oportunitats de construcció de pau a Mèxic, l'ICIP organitza el primer Fòrum Internacional per la Construcció de Pau a Mèxic, que tindrà lloc al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona els dies 25, 26 i 27 de setembre de 2019.

El Fòrum, convocat conjuntament amb l'organització mexicana SERAPAZ i l'associació catalana Taula per Mèxic, comptarà amb la participació de més de 40 persones del món acadèmic, l'activisme social, les institucions, la cultura i el periodisme.

Entre els ponents que hi participaran destaquen representants del Colectivo de Análisis de la Seguridad en Democracia (CASEDE), el CIDOB, el Consorcio Oaxaca para el Diálogo Parlamentario, el Colegio de la Frontera Norte, Servicio Paz y Justicia (SERPAJ), el Centro de Investigaciones y Estudios Superiores en Antropología Social (CIESAS), la Comisión Mexicana de Defensa y Promoción de los Derechos Humanos, l'Institute for Integrated Transitions o el Kellogg Institute for International Studies de la Universitat de Notre Dame. El Fòrum també comptarà amb la participació de defensors dels drets humans i periodistes amenaçats i amb familiars de persones víctimes de desaparició forçosa.

La celebració del Fòrum coincidirà amb el cinquè aniversari de la desaparició forçosa de 43 estudiants d'Ayotzinapa, a Iguala i, en paral·lel a les taules de debat, se celebrarà un acte commemoratiu amb familiars dels desapareguts.

Convocatòria del Premi ICIP Alfons Banda

Fins al proper 1 d'octubre està oberta la convocatòria per optar al Premi ICIP Alfons Banda, que té per objectiu recompensar els treballs de recerca de l'alumnat de segon cicle d'Educació Secundària Obligatòria (ESO) i d'educació postobligatòria (batxillerat i cicles formatius de grau mitjà i superior) centrats en la construcció de la cultura de pau, la vulneració o defensa dels drets humans i l'ús de la noviolència com a eina de transformació social.

S'atorgaran dos premis que seran recompensats amb 750 euros cadascun. El Premi ICIP Alfons Banda va néixer el 2017 i forma part dels Premis a la Recerca Jove que convoca l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca (AGAUR) amb l'objectiu de fomentar l'esperit científic del jovent.

L'ICIP edita el butlletí "La Voz de Colombia"

El butlletí "La Voz de Colombia" recull la informació actualitzada del treball que està duent a terme a Europa la Comissió per a l'Esclariment de la Veritat, la Convivència i la No Repetició de Colòmbia. L'objectiu de l'eina és connectar tots els nodes, organitzacions i persones que treballen en el procés de pau colombià des d'Europa i intercanviar de forma centralitzada totes les notícies i avenços del seu treball.

El butlletí és bimestral i el proper número sortirà publicat l'octubre de 2019. Si esteu interessats en rebre el butlletí, envieu un correu electrònic a comunicacio.icip@gencat.cat i indiqueu el desig de subscriure-us a la publicació, i el vostre nom i cognoms.

Últimes publicacions

– *Els pacifistes som els realistes*, selección de textos de Vicent Martínez Guzmán. Publicat per l'ICIP iAngle Editorial dins la col·lecció "Clàssics de la pau i la noviolència".

© Generalitat de Catalunya